

Ginkluotas sovietinis partinis aktyvas ir kiti sukarinti dariniai

Okupantai, 1945 m. antroje pusėje įsitikinę, jog šiurkščia karine jėga sunkiai palauš mūsų tautos pasipriešinimą, pradėjo įgyvendinti NKVD liaudies komisaro Lavrentijaus Berijos 1945 m. spalio 12 d. direktyvą¹, kurioje nurodyta karinę jėgą derinti su agentūrinėmis priemonėmis, t. y. pradėjo kurti platų agentų informatorių tinklą. Tuo atėjūnai siekė užsitikrinti vietinių kolaborantų paramą ir jų padedami sutriuškinti pogrindį. Agentai informatoriai veikė slapta, tam tikromis aplinkybėmis jie turėjo apsimesti esą sovietų priešais. Be agentų, reikėjo plėsti ir atvirai sovietų valdžią palaikančių žmonių būrį. Tuo metu geriausias būdas žmogų įtraukti į okupantų veiklą ir jo nepaleisti buvo toks: duoti tam žmogui šautuvą. Aišku, tai buvo rizikinga, nes pasitaikydavo, kad žmogus, gavęs ginklą, visai nesipriešindamas jį atiduodavo partizanams. Tačiau tokia rizika okupantams apsimokėjo, juo labiau kad jie veikė gana gudriai; paėmęs ginklą žmogus jau neištrūkdavo iš okupacinės valdžios struktūrų – tiek komunistų partijos, tiek saugumo organų – akiračio. Buvo stengiamasi apginkluoti ne tik komunistų partijos narius ir komjaunuolius, t. y. tuos žmones, kurie savo likimą beatodairiškai susiejo su okupantais, bet ir nemažą dalį tarnautojų. Į kaimą vykstantys mokesčių, paruošų įstaigų darbuotojai paprastai būdavo apginkluojami (dažniausiai juos lydėdavo ir sribai). Net mokytojams, vykstantiems agituoti, ypač prieš rinkimus, stengtasi įbrukti šautuvą. Buvo tikimasi – ir ne be pagrindo, – kad iš okupantų rankų paėmęs ginklą ir su juo pavaikščiojęs žmogus bus priverstas glaustis prie naujosios

valdžios, nes aplinkinių žmonių akyse jis jau galėjo tapti išdaviku. Toks ginklą į rankas paėmęs žmogus prie atėjūnų dar labiau glausdavosi po susidūrimo ar susišaudymo su partizanais, ypač kai iš vienos ar kitos pusės būdavo praliejamas kraujas.

Vietiniai komunistai ir okupantai buvo gana išradingi. Jie ne kartą mėgino iš mūsų šalies gyventojų sukurti ginkluotas grupes ir suteikti joms organizacinę struktūrą. Geriausiai jiems sekėsi kurti vadinamojo sovietinio partinio aktyvo ginkluotas grupes. Tokiai grupei, būdamas vienos Kauno įmonės komsorgu, priklausė rašytojas Vytautas Petkevičius. Ši grupė daugiausia veikė Prienų ir Vilkijos apylinkėse.

Sovietmečiu visuotinai, o ir dabar retsykiais mūsų partizanai kaltinami sušaudę tūkstančius „nekaltų civilių žmonių“. Iš tikrųjų partizanai sušaudė ar kitaip sunaikino apie 12 tūkst. (Petro Raslano duomenimis) civilių Lietuvos gyventojų, iš jų 2 tūkst. vadinamųjų sovietinių partinių aktyvistų, kurie visi buvo ginkluoti. Kiti – įvairių kategorijų žmonės: informatoriai, smulkūs skundikai, asmenys, pasirašinėję trėmimo dokumentus, simpatizavę okupantams ir pan. Beje, nemažai ir šių „civilių žmonių“ buvo ginkluoti, ginklus gavę iš čekistų, o tai esant karo padėčiai (partizanai karo padėtį buvo paskelbę nuo pat okupacijos pradžios) reiškė didžiausią išdavystę, už kurią visų šalių ir laikų partizanai baudė mirtimi. Bet, kaip matysime iš toliau dėstomų faktų, partizanai anaipol ne visuomet sušaudydavo tuos apginkluotus žmones. Kartais jų net neliesdavo, tik atimdavo gin-

klus. Tačiau tokio žmogaus, kuris turėdavo ginklą ir dar skūsdavo savo kaimynus, tikrai laukdavo mirtis.

Štai ką Antanui Sniečkui 1949 m. rudenį rašė Lietuvos pasienio apygardos prokuroras justicijos pplk. S. Grimovičius, pranešdamas apie čekistinės kariuomenės klaidas: „Galima pateikti daug pavyzdžių, kai nuo banditų rankų žuvo liudininkai, informatoriai ir kiti asmenys, pritraukti bendradarbiauti; taip atsitinka todėl, kad nepakankamai saugomas paslapyje jų darbas mūsų naudai“². Čia turimi omenyje daugiausia slaptieji okupantų bendradarbiai, o aktyvistai ir kitos panašios grupės veikė daugmaž atvirai, bet buvo ne mažiau pavojingos.

Patys partizanų vadai ginkluotus aktyvistus laikė tautos išdavikais, vertais mirties bausmės. Antai Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) tarybos 1949 m. vasario 11–17 d. posėdžių protokolo 12 paragrafe rašoma: „Prieita bendros nuomonės jėgos nedemonstruoti, veikti daugiau gudrumu, nors tam tikrais atvejais jėgos parodymas rekomenduotinas. Operacijoms naudoti minimalų žmonių skaičių. Ginkluotų asmenų grupes ar paskirus ginkluotus asmenis be atodairos naikinti. Išdavikus griežčiausiai bausti, bausmės įvykdymą viešai paskelbti“³. Kitame tarybos dokumente rašoma: „VKP(b) nariai, ginkluoti okupacinės valdžios pareigūnai ir visi kiti tautai priešiškais tikslais apginkluoti asmenys skaitomi lietuvių tautos išdavikais ir todėl iškrenta iš neliečiamumo ribų“⁴. Tačiau, kaip jau minėta, tai nereikšė, kad kiekvienas į partizanų rankas patekęs ginkluotas žmogus būdavo sušaudomas. Paprastai būdavo sušaudomi tie ginkluotų grupių nariai, kurie ne tik vaikščiodavo su čekistų duotais ginklais, bet ir būdavo dar kuo nors nusikaltę, pavyzdžiui, šnipinėdavo ar pasirašydavo trėmimo dokumentus.

Kaip vėliau matysime, okupantams nepavyko iš ginkluotų aktyvistų sukurti stiprios jėgos, kuri būtų galėjusi kovoti su partizanais. Jie buvo dar menkesni kariai už stribus. Ta-

čiau vis labiau glausdamiesi prie okupantų ir vykdydami vis drastiškesnius jų nurodymus, nemažai aktyvistų visiškai sužvėrėjo ir į istoriją pateko kaip pačių bjauriausių okupantų užmačių vykdytojai.

Ypač žiauriai ginkluoti aktyvistai elgėsi per masinius trėmimus ir varydami žmones į kolūkius.

Kaip žinome, pokariu 1945 m. atsinaujinę Lietuvos gyventojų trėmimai į atokiausias Rusijos vietas tęsėsi iki 1953 m. Tuo laikotarpiu buvo ištremta 140–160 tūkst. žmonių. Tiek žmonių be vietinių kolaborantų pagalbos rusai nebūtų pajėgę ištremti. Vietiniai išgamos, padėję įvykdyti vieną didžiausių nusikaltimų Lietuvos žemėje (jį savo žiaurumu ir mastais lenkia tik žydų holokaustas), buvo stribai ir aktyvistai. Tremiamųjų sąrašus sudarydavo čekistai, bet daugiausia duomenų, ką reikia ištremti, jie gaudavo iš vietinių komunistų ir įvairių šnipelių. Šeimoms suimti ir nuvežti iki tremiamųjų telkimo punkto buvo sudaromos karinės operatyvinės grupės, susidedančios vidutiniškai iš 8–10 asmenų. Tokią grupę paprastai sudarė 1 čekistas, 2 vidaus kariuomenės kariai, 2–3 stribai ir 3–4 vietiniai aktyvistai. Pastarieji dažniausiai surašydavo tremiamųjų turtą ir jį saugodavo, kol jis būdavo perduodamas valstybinei organizacijai ar kolūkiui (beje, kaip rašoma čekistų dokumentuose, tas turtas neretai būdavo išvagiamas, prageriamas ar išsidalijamas). Paprastai viena karinė operatyvinė grupė per dieną išveždavo tris šeimas, o Kaune ir Vilniuje – po vieną. Per masiškiausius trėmimus tų grupių būdavo tūkstančiai: 1948 m. gegužės mėn. – 4 tūkst., 1949 m. kovo 25–28 d. – 2845⁵. Taigi per 1948 m. trėmimus turėjo būti pasitelkta apie 12–14 tūkst. aktyvistų. Kadangi tuo metu vadinamųjų ginkluotų aktyvistų buvo apie 7 tūkst., vadinasi, buvo pasitelkta šiaip jau tarnautojų, daugiausia – komunistų ir komjaunuolių (1948 m. Lietuvoje komunistų galėjo būti apie 12–13 tūkst., komjaunuolių – truputį daugiau; 1950 m. sausio 1 d. LKP(b) na-

rių buvo 27,7 tūkst., VLKJS – per 52 tūkst.).

Aktyvistai daug pasidarbavo ir prievarta varydami žmones į kolūkius. Tą jų „veiklą“ geriau suprasti padės žemiau pateikiamas laiškas, kurį, matyt, čekistai perėmė pašte tikrindami laiškus. A. Sniečkui 1952 m. balandžio 26 d. jį persiuntęs MGB ministro pavaduotojas Piotras Kondakovas rašė, jog laišką savo pažįstamam į Leningradą siuntė Kazlų Rūdos gyventojas A. Virbolas. Štai tas laiškas (išverstas iš rusų kalbos):

Dana, sveikiname tave ir Genių, bet pas mus jau liūdni reikalai. Mes jau kolūkiečiai. Atvažiavo iš K. Rūdos partijos rajkomo sekretorius, pirmininkas ir 60 aktyvistų, todėl niekas negalėjo atsilaikyti. Kankino tie žvėrys žmones, mušė, sukruvino, kitiems šonai ištinu nuo mušimų.

Mūsų tėvą daugiausia kankino už tai, kad tu dėl jų pasiskundei. Namuose kai pradėjo stumdyti ir spardyti, tai be perstojo mušė ir visą laiką rajkomo sekretorius Belkevičius rėkė, kad, matai, valkata, tu mus skundei, ir laikė už gerklės, o kitas sribas laikė jo galvą. Po to sekretorius trenkė jam per pilvą ir liepė jį nuvesti į kamerą. Ten jie tėvo liežuvį su replėmis tempė ir vis rėkė, kad valkata, banditas, banditų šeima, išplėsti jam liežuvį. Tėvą dvi dienas ir naktį išlaikė, jis neiškentė visų kankinimų ir pasirašė.

Per visą tą laiką jis negirdėjo kitų žodžių kaip tik valkata, banditas, banditų gauja; ir mus su Viktoru apšaukė banditais.

Kai tėvą mušė ir liežuvį jo tempė, tą matė Olga ir Matilda Skrinskaitės, gyvenančios Pentupių apylinkės Kiziškių kaime. Liežuvį tėvui plėšė Stasys Garčiauskas, kito nepažįstu.

O mus likusius mušė kitas. Jis gyvena K. Rūdoje ir dirba finansų skyriuje. Aš dabar tau surašysiu visas pavardes ir adresus visų, kurie buvo mušami: Juozas Kavaliauskas, Ieva Jankauskienė, Albina Drižniūtė, Marė Senkuvienė, Leonas Vaitkevičius, Stasys Kaniauskas, Juozas Kurpklevičius, Jurgis Belskis, An-

drius Blažys, Marija Jurkšaitė, Olga ir Matilda Skrinskaitės, jie iš Pentupių apylinkės Kiziškių kaimo, ir Antanas Jūraitis.

Vienu žodžiu, visus suvartytus mušė kaip žvėrys.

Dana ir Geniau, padėkite mums, nes mes bejėgiai. Jie ką nori, tą su mumis daro. Sako, mes jus visus sušaudyti galime. Jūs parašykite skundą į SSRS prokuratūrą. Iš visų buvo atimti gyvuliai, grūdai, apskritai viską atėmė.

Dana, padaryk taip, kad juos gerai [neįskaitomas žodis. – J. S.] už tai, nes kitaip jie mus sušaudys. Visa šita 60 žmonių gauja veikia vadovaujama rajkomo sekretoriaus Belkevičiaus ir rajono vykdomojo komiteto pirmininko Speičiaus.

Aleksas

P. Kondakovas pridūrė, jog išklausius liudytojų nustatyta, kad balandžio 1–3 d. Kazlų Rūdos sribai iš tikrųjų buvo Subačiškių ir Pentupių apylinkėse, dengė 60 aktyvistų grupę, kuriai vadovavo VKP(b) Kazlų Rūdos rajono komiteto sekretorius Belkevičius ir rajono vykdomojo komiteto pirmininkas Speičius. Nenorinčius stoti į kolūkį žmones mušė, uždarė kolūkiečio Šveikausko kluone ir užrakino; 30 žmonių 3 paras laikė be maisto. Čekisto teigimu, sribai nepažeidė socialistinio teisėtumo⁶. Šiuo atveju, matyt, sribai iš tiesų nebuvo pagrindiniai „veikėjai“. Pasak P. Kondakovo, tai A. Sniečkaus partiečių savavaliavimas, o sribai buvo priversti paklusti viršininkų nurodymams.

Apskritai tiek partijos, tiek čekistų vadai, tirdami tokius atvejus, ciniškai apsimetinėjo, tarsi jie čia niekuo dėti: atseit kalti ne jie, o vietiniai valdžios organai, pasirinkę netinkamas priemones. Tuo tarpu partijos vadovybė, liepdama vietiniams organams per metus ar pusantrų visos Lietuvos ūkininkus suvartyti į kolūkius, gerai žinojo, jog be baisaus teroro to padaryti bus neįmanoma. Todėl ir buvo žmonės statomi prie sienos, marinami badu, o komunistų vadai apsimetinėjo, kad tam jie neprita-

ria. Beje, šiuo atveju Kazlų Rūdos partiečius iš pusiausvyros, matyt, išvedė ir tai, jog tų dviejų kaimų – Subačiškių ir Pentupių – gyventojai buvo vieni iš nedaugelio, atlaikiusių ne vieną tokį spaudimą (1952 m. pradžioje į kolūkius buvo suvaryta 94 proc. valstiečių).

Šimtai tūkstančių Lietuvos žmonių, tremiamų ir varomų į kolūkius, patyrė aktyvistų ir stribų smurtą, kuris dažnai būdavo brutalesnis net už rusų karių smurtą. Šitai ypač dažnai savo atsiminimuose mini ne vienas tremtinys. Deja, duomenų apie šią aktyvistų veiklos sritį čekistų ir partijos dokumentuose nedaug pavyko rasti. Dokumentuose daugiausia rašoma apie aktyvistų kovą – tikrą ar tariamą – su partizanais, t. y. apie tų jų veiklos sritį, kurioje jie, ko gero, mažiausiai nuveikė.

Prieš kalbant apie ginkluotą sovietinį partinį aktyvą, pirmiausia reikėtų pakalbėti apie vadinamąsias stribų paramos grupes. Šios grupės buvo sukurtos ne Lietuvos žemėje, o atsiųžtos iš Rusijos. Paramos grupės, kaip ir naikintojų – stribų – batalionai, buvo įkurtos L. Berijos 1941 m. liepos 25 d. įsakymu Nr. 00804⁷. Pirminis naikintojų batalionų karių tikslas buvo surasti ir sunaikinti į užfrontę nuleistus vokiečių parašiutininkus ir diversantus, o paramos grupių nariai turėjo būti tų batalionų informatoriais ir pranešinėti, kur pasirodė prieš diversantai ir parašiutininkai. Minėto įsakymo 7 paragrafe rašoma: „Naikintojų batalionų viršininkai, norėdami sėkmingai įvykdyti jiems pavestas užduotis [šioje vietoje išbraukti žodžiai „plačiai panaudoja NKVD ir NKGB agentūrinį informatorių tinklą ir kartu“; matyt, išbraukta Lietuvoje, nes čia niekas negalėjo stribams patikėti agentūrinių duomenų. – J. S.], savo veikimo rajone – kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose ir atskirose įmonėse – sukuria paramos grupes.

Paramos grupės turi informuoti naikintojų batalionus (tiek jų vadus, tiek atskirus karius – tai priklauso nuo konkrečių aplinkybių) apie visus prieš parašiutininkus desantininkus ir di-

versantus naikintojų bataliono veikimo rajone.

Naikintojų batalionų viršininkai nuolat instruktuoja paramos grupes, kad visada būtų žinoma apie pasirodžiusį naują diversantą ir būtų garantuotas jo sunaikinimas“.

Toliau įsakyme rašoma, kad prieš desantininkų stebėjimui turi būti pasitelkiami piemenys, miškininkai, geležinkelio ir kelių darbininkai, kaimų milicininkai, t. y. žmonės, kurie daugiausia būna toje vietovėje ir daug ką gali pastebėti.

SSRS NKVD naikintojų batalionų štabo viršininkas Aleksandras Trofimovas 1943 m. rugpjūčio 12 d. direktyva⁸ nurodė, kad paramos grupės turi būti sukurtos visur, kur tik yra naikintojų batalionai, ir jos turi būti pavaldžios naikintojų štabams, o ne milicijai. Be suaugusiųjų, į jas nurodyta plačiai įtraukti ir moksleivius. Tų grupių pagrindą turėjo sudaryti ikišaukiamojo amžiaus jaunuoliai, moterys, taip pat asmenys, atleisti nuo tarnavimo armijoje dėl sveikatos ir einamų pareigų bei darbo. Tačiau vėliau apsigalvota ir, matyt, patogumo sumetimais (milicijos įgaliotinį lengviau surasti, susitikinėjimas su juo kelia mažiau įtarimų ir t. t.) nutarta paramos grupes kurti prie milicijos įgaliotinių.

SSRS NKVD naikintojų batalionų štabas 1941–1944 m. birželio mėn. buvo išleidęs 42 direktyvinio pobūdžio dokumentus⁹, iš kurių du skirti paramos grupėms. Vienas jų – minėta plk. A. Trofimovo 1943 m. rugpjūčio 12 d. direktyva, kitas pasirašytas 1943 m. spalio mėn. ir vadinosi „Naikintojų batalionų paramos grupių padėties ir operatyvinio-tarnybinio jų panaudojimo apžvalga“¹⁰.

SSRS NKVD GUBB viršininkas A. Leontjevas LSSR vidaus reikalų liaudies komisarui Juozui Bartašiūnui 1945 m. kovo 16 d. rašė (1941 m. liepos 31 d. įkurtas SSRS NKVD naikintojų batalionų štabas 1944 m. gruodžio 1 d. buvo įtrauktas į SSRS GUBB kaip vienas iš šios valdybos skyrių), kad SSRS NKVD–NKGB 1944 m. spalio 12 d. įsakymu

Nr. 001257/00388 numatyta ginkluotas paramos grupės įkurti prie milicijos apylinkių iga-liotinių. Toliau rašte pažymima, kad LSSR NKVD savo ataskaitoje nemini paramos gru-pių, ir prašoma nurodyti, kiek jų yra, kiek jos turi ginklų ir kaip panaudojamos kovoje¹¹.

A. Leontjevui 1945 m. kovo 25 d. atsakė LSSR OBB viršininkas plk. Aleksandras Gu-sevas. Jis pažymėjo, kad 30–40 sribų būriai nuo kovo mėn. įkurti kiekviename valsčiuje; toliau rašė, kad Šakių, Raseinių, Šiaulių, Šven-čionių ir Rokiškio apskrityse yra sukurtos 762 paramos grupės, jose – 2511 žmonių. Pasak A. Gusevo, dauguma jų gyvena viensėdžiuose ir bijo pogrindžio represijų, todėl yra negin-kluoti ir kovoje nedalyvauja¹².

Iš šių raštų aiškėja, kad naikintojų paramos grupės, iš pradžių atlikusios tik šnipų vaidme-nį, pamažu buvo apginkluotos ir turėjo tapti sa-votiška sribų atmaina, teikti jiems ginkluotą paramą. Ko gero, A. Gusevas melavo praneš-damas, kad 1945 m. kovo mėn. Lietuvoje pa-ramos grupėms priklausė net 2511 žmonių. Tokią prielaidą galima daryti dėl to, kad oku-pantai nesugebėjo Lietuvoje suformuoti sribų batalionų, nors vykstant karui daug vyrų, no-rėdami išsisukti nuo ėmimo į rusų kariuome-nę, savo noru tapo sribais. Lietuvoje tuo metu tarp jokių valdiškų pareigų neturinčių asmenų paprasčiausiai nebuvo tiek išdavikų, kad greta sribų būtų suformuota dar viena ginkluota gru-puotė. Tikėtina, jog į tas „paramos grupes“ for-maliai buvo įrašyti pareigūnų ir sribų šeimos nariai, šiems apie tai net nežinant. Gal vienas kitas jaunuolis iš komunistuojančios aplinkos galėjo susivilioti romantiška galimybe pasipui-kuoti šautuvu. Kaip buvo iš tikrųjų, dabar gali-ma tik spėlioti, nes ne tik šių grupių, bet ir gin-kluotų aktyvistų, savigynos grupių bei vėliau kolūkius kuriant sudarytų ginkluotų grupių na-rių sąrašų nepavyko aptikti.

Kaip jau ne kartą minėta, naikintojų bata-lionai Sovietų Sąjungoje Antrojo pasaulinio ka-ro metu buvo sukurti kovai su vokiečių para-

šiutininkais ir diversantais. Tokius uždavinius šie batalionai turėjo iki persilaužimo karo fron-tuose. Raudonajai armijai pradėjus pulti ir at-siiminėti vokiečių užimtas žemes, čekistų va-dai naikintojų batalionų veiklos sferą išplėtė. Tai daryti juos vertė vien tai, kad komunistai labai įtariai žiūrėjo į visus tuos žmones, kurie buvo likę vokiečių okupuotose zonose. Josifas Stalinas į vokiečių nelaisvę patekusius rusų ka-rius netgi buvo paskelbęs išdavikais. Komu-nistų vadai, sirgę paranojiška įtarumo liga, prieš karą sunaikinę daugelį savo karo vadų ir ap-skritai kariškių, padarę begalę klaidų, tinkamai nepasirengę vokiečių puolimui ir tuo Rusijos žmones pasmerkę didelėms kančioms, atsiim-dami vokiečių užgrobtas žemes įtariai žiūrėjo į ten dėl jų kaltės likusius žmones. Užfrontėje karo metais pratūnoję čekistai (tarp jų ir didy-sis „kovotojas“ su fašizmu Aleksandras Slavi-nas, per karą lindėjęs Užkaukazėje), didžiulė-se atsiimtose teritorijose nespėdavo apsikuop-ti, todėl jiems į pagalbą būdavo metamos ir ki-tos represinės struktūros – milicija, naikintojų batalionai bei įvairūs pagalbiniai jų dariniai. SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojas Ivanas Serovas 1943 m. gruodžio 16 d. direk-tyva Nr. 1612 naujas naikintojų batalionų už-duotis apibūdino taip: „<...>naikintojų batalio-nai turi dalyvauti organizuojant apsaugą ir pa-laikant revoliucinę tvarką gyvenvietėse, taip pat padėti NKVD RS išnaikinti rajonuose išdavi-kišką ir antisovietinį elementą“¹³. Rusams oku-pavus Lietuvą, šis uždavinys naikintojų bata-lionams tapo pagrindiniu, nes dar vykstant ka-rui vokiečiai į Lietuvą buvo permetę vos kelis šimtus savo parašiutininkų diversantų ir žval-gų lietuvių, tačiau didelė dalis jų įstojo į mūsų partizanų būrius ir vokiečiams nedirbo. Trauk-damiesi vokiečiai nedaug ką iš lietuvių suge-bėjo užverbuoti.

1944 m. liepos 24 d. LKP(b) CK sekreto-rius A. Sniečkus pasirašė dokumentą, kuriuo remiantis kiekvienoje Lietuvos apskrityje bu-vo įkurti sribų batalionai; juos sudarė gamy-

boje dirbantys žmonės. Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose buvo įkurti po 150 profesionalių karių turintys sribų batalionai. Šio dokumento 2 paragrafe rašoma: „Įpareigoti NKVD apskričių skyrių viršininkus organizuoti gyvenvietėse paramos grupes. Į jas įtraukti žemutinį partinį sovietinį ir komjaunimo aktyvą“¹⁴.

Kitame svarbiame direktyviniame dokumente – LKP(b) CK nutarime, priimtame 1944 m. gruodžio 3 d., kuriame nurodoma įkurti 30–40 sribų būrius kiekviename valsčiuje, – apie paramos grupes neužsimenama¹⁵. Dokumentą pasirašė A. Sniečkus ir Liaudies Komisarų Tarybos pirmininkas Mečys Gedvilas.

Įdomi tiek viename, tiek kitame dokumente dėstoma motyvacija, kodėl sribų batalionai turi būti įkurti. Ankstesniame dokumente dar užsimenama, kad sribų batalionai įkuriami norint užkirsti kelią „aktyviems antivalstybiniais veiksmais“ ir norint sunaikinti priešo diversantus bei šnipus, o antrajame apie jokių išorės priešus neužsimenama (nors Antrasis pasaulinis karas dar tebevyko); jame rašoma, kad sribų būriai sukuriama siekiant „padėti vietinėms partinėms, sovietinėms organizacijoms ir NKVD organams kovoje su banditizmu ir kitais antisovietiniais elementais“.

Pirmajame dokumente nurodyta, kad į sribų batalionus turi būti priimami sovietiniai partiniai aktyvistai (neatitraukiant jų nuo gamybos), po sužeidimo grįžę kariai ir buvę raudonieji partizanai. Antrajame kalbama tik apie sovietinį partinį aktyvą. Be abejo, taip buvo rašoma todėl, kad tuo metu Lietuvoje apskritai nedaug tebuvo demobilizuotųjų iš RA ir raudonųjų partizanų, o valsčiuose jų visai nebuvo. Lietuviškose apskrityse nedaug tebuvo ir partinio sovietinio aktyvo, todėl tik pirmajame dokumente, sukurtame pagal analogiškus rusiškus dokumentus, rašoma, jog įkuriamos ir paramos grupės iš žemutinio sovietinio partinio ir komjaunimo aktyvo. Manytume, jog tuo metu tokio „žemutinio“ aktyvo apskritai nebuvo, nes bet kuris žmogus, nuėjęs tarnauti oku-

pantui ir įstojęs į komunistų partiją ar komjaunimą, savaime tapdavo išskirtiniu asmeniu, turinčiu didžiulę valdžią.

Kad paramos grupes Lietuvoje buvo ne taip paprasta suformuoti, rodo ir J. Bartašiūno 1944 m. liepos 27 d. įsakymas Nr. 4 „Dėl NKVD naikintojų batalionų sudarymo Lietuvos SSR teritorijoje“. Jame pakartota daugelis LKP(b) CK liepos 24 d. nutarimo teiginių, bet apie paramos grupes nė neužsimenama¹⁶. Tiesa, tuo metu rusai buvo užėmę tik dalį Lietuvos teritorijos, todėl papildomų planų kurti dar negalėjo.

Suprasdamas, jog „žemutinio sovietinio partinio ir komjaunimo aktyvo“ Lietuvoje beveik nėra, LSSR NKVD naikintojų batalionų štabas 1944 m. rugpjūčio mėn. NKVD apskričių ir miestų skyriams išsiuntinėjo raštą, pasirašytą LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo Piotro Kapralovo, kuriame nurodoma visose gyvenvietėse ir įmonėse tuoj pat sukurti paramos grupes¹⁷. Direktyvoje nurodoma, kad paramos grupės turi būti sudarytos iš „kaimo aktyvo“ ir kad „pageidautina į jas įtraukti piemenis, eigulius ir paštininkus“. Tų grupių vyresniaisiais turėjo būti sovietiniai partiniai aktyvistai. Sribų batalionų vadovybė grupių narius ne rečiau kaip du kartus per mėnesį turėjo instruktuoti, ką ir kaip jie turi dirbti. O jų darbas buvo informuoti sribus jiems rūpimais klausimais, t. y. būti sribų šnipais (apginkluoti šias grupes nutarta vėliau).

Šiame plk. P. Kapralovo rašte pakartoti L. Berijos 1941 m. liepos 25 d. įsakymo teiginiai ir konkrečiau nurodoma, kas toms grupėms turi vadovauti (nuo naikintojų bataliono vado iki skyrių vadų bei gerų kovotojų imtinai), kokio dydžio turi būti grupės (lėmė vietos sąlygos ir operatyvinė padėtis apskrityje) ir kas konkrečiai turi būti tų grupių vadovais („patikrinti, aktyvūs ir turintys autoritetą asmenys, daugiausia iš sovietinio partinio aktyvo“).

Be visa ko, šioje direktyvoje reikalaujama, kad apie paramos grupių sudarymą sribų šta-

bui Vilniuje būtų pranešta iki rugsėjo 10 d. Tačiau J. Bartašiūnas 1944 m. spalio 17 d. rašte NKVD apskričių skyrių viršininkams priekaištauja, kad viršininkai apskritai mažai dėmesio skiria sribų batalionų formavimui, ir pažymi, kad apie paramos grupių sukūrimą pranešė tik Švenčionių apskritis¹⁸. Šios apskrities, kaip ir kitų Šiaurės rytų ir Rytų Lietuvos apskričių čekistai, pranešdami apie paramos ir panašių grupių sudarymą, ko gero, ne per daug melavo. Įvairiaučiai tų apskričių gyventojai, ypač sentikiai rusai, noriai rėmė okupantus. Kaip minėta, LSSR čekistai 1945 m. kovo mėn. Maskvai pranešė, jog jau turima per 2,5 tūkst. šių grupių narių, tačiau neginkluotų. Beje, GUBB viršininkas A. Leontjevas 1945 m. rugpjūčio 3 d. rašte sribų finansavimo klausimais rašė, kad vietinėmis lėšomis kiekvieno valsčiaus centre išlaikomi 25–30 sribų būriai „<...> turi didesnėse gyvenvietėse remtis ginkluotomis paramos grupėmis“, o iš apskrities centro juos turi palaikyti sribų bataliono branduolys ir kariuomenė¹⁹.

Įvairiose ataskaitose sribų paramos grupės minimos ilgai – net iki 1948 m. Matyt, šiek tiek žmonių tose grupėse buvo ir jos kažką veikė. Tikėtina, kad tai buvo tarsi tie patys sribai, tik jie dar dirbo ir kitą darbą. LSSR NKVD 1945 m. birželio mėn. ataskaitoje rašoma, kad tą mėnesį 10 956 įvairiuose išpuoliuose dalyvavo 80 627 sribai ir 527 jų rėmėjai²⁰. J. Bartašiūnas 1945 m. rugsėjo 1 d. į Maskvą rašė, jog tuo metu Lietuvoje buvo 343 paramos grupės, jose – 2150 žmonių²¹. 1945 m. lapkričio 21 d. 4-osios šaulių divizijos operatyvinėje suvestinėje minima, kad tarp 9 žmonių, kuriuos nukovė partizanai, vienas priklausė paramos grupei²².

Taigi tos paramos grupės ne ką tenuveikė. Matyt, jų veiklos suaktyvinti nepajėgė nė gana grėsmingi Maskvos nurodymai. Dar 1945 m. kovo 10 d. A. Leontjevas LSSR OBB viršininkui A. Gusevui rašė, kad sribai nepakankamai panaudojami kovoje (tuo metu Lietuvoje labai

trūko kariuomenės, nes pasienio pulkai buvo išvesti į Rytprūsius, ir partizanai vėl labai suaktyvėjo). Be to, jis rašė, jog „visiškai neleistinas yra požiūris į paramos grupes“, apie kurias A. Gusevo ataskaitoje nė neužsiminta ir kurios visai nebuvo panaudotos kovoje²³.

Kaip minėta, šio tipo grupės veikė, matyt, iki 1948 m. Greta jų veikė ir kitos ginkluotos grupės, pirmiausia – sovietinių partinių aktyvistų (jų iš tiesų buvo daug), o kai kuriose apskrityse – ir savigynos grupės. Kiek visi tie ginkluoti žmonės buvo tarpusavyje susiję, sunku pasakyti. Visiškai gali būti, jog tas pats asmuo galėjo būti įrašytas į kelis įvairių grupių sąrašus. 1949 m. pradėjus masiškai varyti žmones į kolūkius ir jų apsaugai steigti ginkluotas grupes, į jas, matyt, suėjo visų tipų grupių ginkluoti žmonės. Tuo metu šalia kolūkių apsaugos ginkluotų grupių liko tik ginkluotos aktyvistų grupės, nes daugelis aktyvistų dirbo apskričių ar valsčių centruose.

Takoskyra tarp nuėjusiųjų tarnauti okupantams ir daugumos tautos tada buvo labai ryški, pereinamojo tipo žmonių grupių beveik nebuvo. Tiesa, daug žmonių kamavo baimė, tačiau okupantams jie netalkino. Visoje okupantų sukurtoje valdžios hierarchijoje sribai užėmė žemiausią pakopą – po čekistų, aktyvistų ir milicijos, tad jų paramos grupės turėjo būti pačioje apačioje. Tikėtina, jog buvo padaryta išvada, kad nedaug okupantų rėmėjų turinčioje mūsų šalyje sribų paramos grupės yra per daug amorfiškos, neapibrėžtos ir kad su jomis daugiau vargo negu iš jų naudos. Be to, tų profesijų žmonės, kurių atstovus buvo nurodyta įtraukti į paramos grupes – paštininkai (tiesa, vėliau čekistai daug jų užverbavo), miškininkai, piemenys ir kt., – anaipol nebuvo labai prosovietišškai nusiteikę. Matyt, buvo nutarta daugiau remtis žmonėmis, kurie tarnybos saitais buvo susiję su okupantais ir iš jų gaudavo įvairių privilegijų, t. y. aktyvistais.

Galima įtarti, kad sribų paramos grupėse buvo ir agentų informatorių, kuriems savigy-

nai čekistai dalijo ginklus, tačiau svaresnių įrodymų šiam spėjimui pagrįsti nėra, išskyrus tą, kad čekistai ginklų išdavimą turėjo kaip nors apiforminti. Gali būti, kad agentams ginklai buvo dalijami ta dingstimi, jog tai esančios savigynos grupės.

Taigi ne visai pavykus mėginimams suorganizuoti sribų paramos grupes, nutarta daugiau dėmesio skirti ginkluotoms aktyvistų grupėms, nors kurį laiką formaliai gyvavo ir anos grupės. J. Bartašiūnas 1945 m. rugsėjo 15 d. rašte NKVD apskričių skyrių viršininkams įsakė: „Turimais ginklų likučiais iki š. m. spalio 1 d. apginkluoti partinį sovietinį aktyvą“, o jei ginklų trūksta – kreiptis į komisariatą²⁴. Toliau rašte nurodyta, jog ginklų apskaita turi būti tvarkoma kaip ir paramos grupių.

Tą pačią dieną J. Bartašiūno pavaduotojas, jau gen. majoras P. Kapralovas (jis kartu buvo ir Utenos operatyvinio sektoriaus vadovas) NKVD–NKGB Ukmergės, Utenos, Švenčionių ir Zarasų apskričių skyrių viršininkams nusiuntė raštą, kuriame nurodė apskričių, valsčių ir apylinkių tarybose suformuoti 4–6 žmonių sovietinio partinio aktyvo ginkluotas grupes ir jam apie tas grupes pranešti penkiadienėse ataskaitose. P. Kapralovas taip pat klausė, kiek šovinių ir granatų reikės toms grupėms apginkluoti²⁵. Reikia pasakyti, kad dažnai čekistų vadai norima priimdavo už esama. Apskričių ir valsčių centrų aktyvas iš tikrųjų galėjo būti apginkluotas 1945 m., tačiau apylinkių – tik po 3–4 metų.

Beje, P. Kapralovo vardu tiems patiems apskričių skyrių viršininkams spalio 1 d. siųstame rašte ginkluotos sovietinio partinio aktyvo grupės vadinamos „sovietinio partinio aktyvo naikintojų grupėmis“ (ta terminų, pavadinimų painiava truko ilgai, nes pokario metais „naikintojas“ („istrebitel“) buvo vienas populiariausių žodžių čekistų leksikoje; kaip žinome, sribų būriai iki 1945 m. rugsėjo mėn. buvo vadinami naikintojų batalionais; čekistinė kariuomenė sudarydavo ir siųsdavo naikintojų būrius

ar grupes; naikintojų grupėmis iš pradžių buvo vadinamos ir grupės, kurioms priklausė sribai, čekistai, o vėliau ir išdavikais tapę partizanai; paskui tos grupės gavo agentų smogikų vardus ir t. t.).

Keli sakiniai apie ginkluotus aktyvistus yra LSSR LKT ir CK biuro 1945 m. liepos 24 d. nutarime „Dėl naikintojų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės būklės pagerinimo“. Nutarime sakoma: „Įpareigoti Lietuvos KP(b) apskričių komitetus, NKVD apskričių skyrius ir apskričių karinius komisariatus apmokyti valsčių aktyvą naudotis ginklais; tuo tikslu rengti sistemingas karines pratybas“. Dar kitoje vietoje nurodoma, kad personalines pensijas turi gauti ne tik žuvusių sribų, bet ir žuvusių aktyvistų šeimos²⁶. Šiuo nutarimu atkreiptas dėmesys į tai, kad būtina daugiau dirbti su ginkluotais aktyvistais. Komunistų ir čekistų vadai nuolat turėjo keisti savo taktiką, nes iš pradžių jie tikėjosi partizanų būrius greitai sutriuškinti.

1945 m. rugsėjo 26 d. P. Kapralovas išsiuntinėjo NKVD apskričių skyrių viršininkams pažymą, kurioje nurodyta, kas turi būti parašyta penkiadienėse ataskaitose apie „sovietinio karinio aktyvo ginkluotų naikintojų grupių“ sudarymą ir buvimą. P. Kapralovas prašė nurodyti, kiek yra grupių ir kiek suorganizuota naujų, kiek jose narių, kiek apginkluota pavienių žmonių, tarp jų apylinkių pirmininkų, partorgų, komsorgų, VKP(b) ir VLKJS narių bei kitų ir kokiais ginklais (automatais, šautuvais, pistoletais) jie apginkluoti²⁷.

Anksčiau minėtą terminų painiavą šiek tiek pakoregavo SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro L. Berijos 1945 m. spalio 2 d. įsakymas Nr. 001119 „Dėl Lietuvos SSR kaimo partinio sovietinio aktyvo apginklavimo“. Apskritai šio dokumento reikšmė kur kas didesnė negu vien terminų išaiškinimas. Jame nurodoma LSSR NKVD skirti 2,5 tūkst. šautuvų, 500 automatų bei 150 tūkst. šovinių, jais perginkluoti milicininkus ir sribus, o šių ginklus perduoti kaimų

partiniams sovietiniams aktyvistams, siekiant juos panaudoti kovai su partizanais. J. Bartašiūnui ir SSRS NKVD–NKGB įgaliotiniui Lietuvoje gen. ltn. Ivanui Tkačenkai nurodoma, kad ginklai būtų išdalyti tik patikimiems žmonėms ir tik nutarus partijos apskričių komitetams²⁸. Apskritai iš visų Maskvos čekistų raštų bei nurodymų matyti, kad jie prastai išmanė, kas darosi Lietuvoje, nesuvokė, kokio masto pasipriešinimas čia vyksta ir kiek mažai šalininkų tarp mūsų žmonių turi okupantai. Lietuvoje pagyvenę čekistai daug ką vertino realiau ir nedėjo didelių vilčių į tai, kad ginkluoti aktyvistai galės kovoti su partizanais.

Dar apie terminų painiavą. Čekistų vadai nelabai rūpinosi, kaip vadinti ginkluotų žmonių grupes; jiems buvo svarbu, kad žmogus paimtų ginklą ir juos paremtų. Iki 1949 m. oficialiai buvo trys okupantų apginkluotų žmonių grupės, turėjusios kovoti su partizanais: ginkluotas sovietinis partinis aktyvas, sribų paramos grupės ir savigynos grupės (po 1949 m. turėjo likti dvi – ginkluotų aktyvistų ir kolūkių apsaugos ginkluotos grupės). Štai kaip 1948 m. ginkluotų žmonių grupės buvo vadinamos vien Plungės apskrityje: Alsėdžiuose – „milicijos paramos grupė“, Beržore – „savigynos grupė“, Alksnėnų apylinkėje – „apylinkės aktyvas“, Kuliuose – „ginkluotas aktyvas“, Milašaičių tarbiniam ūkyje – „paramos grupė kovai su banditizmu“, dar kitur – „ginkluota grupė pagelbėti MGB ir MVD organams kovojant su ginkluotomis nacionalistinio pagrindžio gaujomis“²⁹.

Grįžtant prie L. Berijos 1945 m. spalio 2 d. įsakymo, reikia pasakyti, jog vyriausiojo Sovietų Sąjungos čekisto dėmesys gana nereikšmingai ginkluotai grupei rodo, kad Lietuvos reikalai Maskvai labai rūpėjo. J. Bartašiūnas L. Berijos įsakymą spalio 30 d. išsiuntinėjo apskričių skyrių viršininkams. Neaišku, kodėl beveik mėnesį delsė, nors šiaip jau Maskvos viršininkų nurodymai žemesnei čekistų grandžiai buvo perduodami tuoj pat. Gali būti,

kad J. Bartašiūnui atrodė, jog masiškai apginkluoti kaimo kolaborantus dar per anksti. Ir jis buvo visiškai teisus.

Kad taip galėjo manyti ir kiti Lietuvos čekistai, rodo keli dokumentai. P. Kapralovas 1945 m. spalio 10 d. rašte NKVD–NKGB apskričių skyrių viršininkams mini vieną atvejį, kai partizanai be pasipriešinimo nuginklavo 6 aktyvistus Kavarsko valsčiuje³⁰, o gruodžio mėn. I. Tkačenka VKP(b) biuro Lietuvoje pirmininkui Michailui Suslovui ir A. Sniečkui adresuotame rašte kartu su P. Kapralovo anksčiau minėtu atveju išvardija dar penkis tokius atvejus, kai partizanai iš aktyvistų be pasipriešinimo surinko 23 ginklus ir jų šovinius³¹.

Konstatavęs tuos faktus, I. Tkačenka toliau rašė, jog be pasipriešinimo partizanams atidavę ginklus asmenys bus teisiami, o P. Kapralovas pareikalavo tarp aktyvistų infiltruoti agentus, nuolat stebėti ginkluotus aktyvistus ir juos politiškai šviesti. Beje, I. Tkačenkos grasinimas skamba taip: „Norėdami ir ateityje sutrukdyti laisvai perduoti ginklus banditams, manome, jog būtina perspėti visus asmenis, kuriems išduoti ginklai, kad tokiais atvejais kaltieji bus perduoti karo tribunolo teismui“³². Taigi vadinamieji sovietiniai partiniai aktyvistai, kurių dalis, gal ir nemaža, jiems brukamus ginklus paėmė nenoriai, atsidūrė tarp Scilės ir Charibdės. Iš vienos pusės juos spaudė partizanai, kuriems pasipriešinimas grėsė mirtimi, iš kitos pusės grasino čekistai, teigdami, kad ginklu nepasipriešinę asmenys bus perduoti teismui. Beje, aktyvistai dažniau pakludavo partizanams, visiškai logiškai išprotaudami, jog baisiau už mirtį nieko nėra.

1945 m. gruodžio pabaigoje I. Tkačenka NKVD–NKGB operatyvinių sektorių ir apskričių skyrių viršininkams bei LSSR NKVD kariuomenės tribunolo pirmininkui ir prokurorui nurodė, kad visi asmenys, kuriems buvo išduoti ginklai (išskyrus NKVD–NKGB ir milicijos darbuotojus), iki 1946 m. sausio 1 d. turi pasirašyti juos gavę, o tame rašte, kurį pasirašo,

turi būti nurodyta, jog be pasipriešinimo atidavę ginklus, gavus partijos apskričių komitetų sankcijas, bus suimami ir perduodami karo tribunolui³³. Tolesni įvykiai parodė, jog tai ne daug tepadėjo.

Direktyvas, kaip kovoti su partizanais, čekistų vadai dažniausiai adresuodavo čekistinei kariuomenei, šiek tiek prisimindavo sribus, o apie ginkluotus aktyvistus kalbėdavo prabėgomis, nors jų visiškai neužmiršdavo. Antai SSRS NKGB liaudies komisaro pavaduotojas Bogdanas Kobulovas ir NKVD liaudies komisaro pavaduotojas Arkadijus Apolonovas 1945 m. birželio 9 d. direktyvoje visoms su partizanais kovojančioms žinyboms, išvardiję, ką jų nuomone, reikėtų daryti (pagerinti agentų darbą, suaktyvinti kariuomenę, kvalifikuotai tardyti suimtuosius ir t. t.), rašė: „Kovai su banditais plačiau naudoti naikintojų batalionus, būrius, partinį sovietinį aktyvą, varginguosius valstiečius; jiems vadovauti turi mūsų kariuomenės karininkai ir patyrę seržantai“³⁴. P. Kapralovas 1945 m. spalio 11 d. rašte 137-ojo šaulių pulko vadams ir apskričių skyrių viršininkams tą mintį išplėtojo nurodydamas, jog kadangi sribai ir aktyvas „karinių reikalų išmokyti nepakankamai, o kai kurie iš jų visiškai neišmokyti“, juos būtina supažindinti su ginklais ir mokyti taktikos, ypač žvalgybos, apsaugos žygyje ir ką daryti susidūrus su partizanais³⁵. I. Tkačenka 1945 m. spalio 13 d. rašte piktinosi, kad pasienio pulkų vadai, gavę įsakymą dėl pulkų išformavimo, nebesiunčia savo karių kovoti, ir operatyvinių sektorių viršininkams nurodė kovai panaudoti ne tik kariuomenę, bet ir sribus bei ginkluotus aktyvistus³⁶. Visi šie ir kiti panašūs nurodymai buvo gana deklaratyvūs; tarsi žinota, kad ne tik aktyvistai, bet ir sribai yra menka jėga ir ne jie lems kovos baigtį.

Sribų organizavimu daugiau rūpinosi komunistų partija, o ne čekistai (pastarieji labiau buvo linkę remtis kariuomene negu nedrausmingais, nekovingais ir bailokais sribais). Partijai ir ypač jos viršūnėms Vilniuje dar labiau

rūpėjo ginkluotas sovietinis partinis aktyvas. A. Sniečkus 1945 m. rugpjūčio 31 d. itin slapta rašte (su grifu „Asmeniškai“ bei nuoroda, jog perskaičius būtina gražinti CK) apskričių komitetų sekretoriams, išdėstęs planą, kaip sutriuškinti partizanus, apie ginkluotus aktyvistus rašė: „<...> 3) banditizmo apimtose apylinkėse iš komjaunuolių, apylinkių darbuotojų ir kitų aktyvistų, ypač iš nukentėjusiųjų nuo banditų rankų, sukurti ginkluotas grupes, neįeinančias į naikintojų būrius, ir aktyviai panaudoti šias grupes atskleidžiant ir sutriuškinant banditų būrius; 4) aprūpinti ginklais tiek naikintojų būrius, tiek vietinį aktyvą. <...> Apskričių centruose sukurti judrius, gerai ginkluotus būrius iš apskrities aktyvo“ (išbraukta žodžiai „iki 100 žmonių“)³⁷. Taigi neblogą vaizduotę turėjo Vilniuje sėdintys ir beveik pulko čekistinių karių bei kelių RA divizijų saugomi partiniai funkcionieriai. Apie šimtą ginkluotų aktyvistų visoje apskrityje tuo metu gal ir buvo galima surinkti, tačiau paversti juos judriu, kovingu būriu – jokių būdu ne. Dar nerealesnis nurodymas apginkluoti apylinkių aktyvistus. (Tiesa, tai buvo padaryta, tačiau tik po 3–4 metų.)

Aktyvistai buvo nuolat aprūpinami ginklais (kitas dalykas, kad valsčiuose juos neretai bijota žmonėms išdalyti). Antai 1945 m. spalio 4 d. vykdant L. Berijos įsakymą aktyvui buvo paskirta 500 automatų ir 2,5 tūkst. šautuvų. Daugiausia automatų skirta Kauno ir Marijampolės apskritims – po 50, kitoms – po 15–30³⁸. Artėjant pirmiesiems pokario metais sovietiniams rinkimams į SSRS AT, sribams vadovavęs UBB 1-ojo skyriaus viršininko pavaduotojas Ignatijus Eismontas rašė prašymą L. Berijai (neaišku, ar jis buvo išsiųstas). Jame dėstė, jog būtina apsaugoti 2 tūkst. rinkimų apylinkių, todėl reikia papildomai apginkluoti aktyvą. Prašė 550 šautuvų ir 500 automatų³⁹.

Be pavojaus, kad tuos ginklus galėjo paimti partizanai, buvo ir kitų pavojų, nors gerokai mažesnių. Daugelis aktyvistų nemokėjo elgtis

su ginklais, dalis jų ginklus slėpė įvairiose visiškai netinkamose vietose. I. Eismontas 1946 m. rugsėjo 27 d. pažymoje rašė, jog patikrinus nustatyta, kad ginklai blogai prižiūrimi, nešvarūs, kai kurie net aprūdiję. Taip buvo Alytaus aps. Miroslovo vlsč., Kaišiadorių, Kėdainių, Klaipėdos, Marijampolės, Pagėgių, Šilutės, Tauragės, Trakų ir Utenos apskrityse⁴⁰.

Beje, 1945 m. rudenį patikrinus, kiek sribų būrių yra atskirose apskrityse ir kaip jie aprūpinami, nutarta trijose Klaipėdos krašto apskrityse – Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių – sribų būrių nekurti; padėti kontroliuoti pavesta NKVD ir milicijos organams bei ginkluotiems aktyvistams⁴¹. Klaipėdos krašte po raudonarmiečių siautėjimo (anot Aleksandro Guzevičiaus čekistų raportų, ten buvo išprievartautos visos moterys nuo 14 iki 70 metų) beveik neliko vietos gyventojų, tad ginkluoto pasipriešinimo okupantams tame krašte beveik nebuvo, užklysdavo tik Žemaitijos partizanai. Todėl buvo manoma, kad okupacinę valdžią pajėgs išlaikyti ir minėtos ginkluotos struktūros (beje, vėliau ir tose apskrityse buvo įkurti sribų būriai).

1945 m. pabaigoje šalia ginkluotų aktyvistų pradedamos minėti ir savigynos grupės. Net iš terminų galima atsekti, kad partijos viršūnės ir čekistų vadai puoselėjo mintį apginkluoti aktyvistus bei kitus žmones ir panaudoti juos savo tikslams. Anksčiau minėtame P. Kapralovo spalio 10 d. rašte tie ginkluoti žmonės vadina mi tai „ginkluotu aktyvu“, tai „ginkluota savigynos grupė“; I. Tkačenka gruodžio mėn. juos įvardija kaip „vietinį kaimo aktyvą“, o kito tipo grupę vadina „savigynos grupė“. Matyt, noras, kad ginkluoti aktyvistai retsykliais pultų partizanams, atsirado vėliau, o 1945 m. pabaigoje buvo viliamasi, kad jie kartu su sribais sugebės apginti kai kurias vietas, pavyzdžiui, valsčių centrus. Okupantai tikriausiai tikėjosi, kad tos grupės gins tarybinius ūkius, apylinkių centrus, pienines, kai kuriuos kaimus, mašinų ir arklių

nuomos punktus ir taip suvaržys partizanų veiksmus, sumažins jų veiklos teritorijas. Reikia turėti omenyje, kad 1945 m. spalio mėn. Lietuvoje buvo išformuoti devyni frontų užnugario apsaugos pasienio pulkai ir čekistinė kariuomenė sumažėjo daugiau kaip per pusę. Okupantai ir jų talkininkai karštligiškai ieškojo būdų, kaip apsiginti nuo padažnėjusių partizanų smūgių, kaip apginti valsčių centrus. Jie įsitikino, kad nei sribai, nei juo labiau ginkluoti aktyvistai to padaryti negali, todėl 1946 m. kovo mėn. 4-ąją šaulių diviziją padidinus iki devynių pulkų Lietuvoje buvo įkurta 200 pastovių vidaus kariuomenės įgulų. Įgulos įkurtos ne tik apskričių centruose, bet ir daugelyje valsčiaus centrų (1945 m. pradžioje Lietuvoje buvo 25 apskritys ir 267 valsčių centrai). Tai ir išgelbėjo sribus ir aktyvistus nuo visiško jų sunaikinimo.

Įdomu, kokią mūsų šalį matė partijos sekretoriai. Apie padėtį Kėdainių apskrityje 1945 m. gegužės mėn. partijos apskrities komiteto sekretorius J. Piligrimas informacijoje Centro komitetui rašė: „Josvainių MANP* buvo du kartus užpultas banditų. Iškilęs pavojus ir MTS, nes ginklų nėra. Be to, pavojinga visiems patikėti ginklus. Šiuo atveju mums aktualūs miško paruošos darbai. Įvykdyti šią labai svarbią užduotį visiškai neįmanoma, nes miške pilna banditų⁴²“. 1945 m. beveik iš visų apskričių plaukė pranešimai (partizanų veiklą šiek tiek buvo sukaustę iš Rytprūsių birželio viduryje gražinti ir Lietuvoje iki spalio mėn. siautėję devyni pasienio pulkai), kad dauguma apylinkių nedirba, jų pirmininkai daugiausia sėdi apskričių ar valsčių centruose ir apylinkėse pasirodo tik kelis kartus per mėnesį lydimi sribų, o tie, kurie gyvena kaimuose, dirba partizanams. Apskričių aktyvistai, taip pat lydimi sribų, drįsta pasiekti tik valsčių centrus. Beje, partijos Marijampolės apskrities komitetas balandžio 18 d. informacijoje CK rašė, kad apylinkių pirmininkai reikalauja ginklų, nes jų ne-

* Mašinų ir arklių nuomos punktas.

turėdami yra priversti slėptis⁴³. Neaišku, ar iš tikrųjų tos apskrities apylinkių pirmininkai buvo tokie kovingi, ar tai buvo tik partijos komiteto išmonė.

Beje, CK ir MT 1945 m. liepos 24 d. nutarime Nr. 147s „Dėl naikintojų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties pagerinimo“ nurodytas dar vienas aktyvistų panaudojimo būdas, tačiau jis nebuvo įgyvendintas. Šio nutarimo 3 paragrafe rašoma: „Pripažinti, jog privaloma ir būtina, kad valsčių partinis sovietinis ir komjaunimo aktyvas (partorgai, komsorgai, valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkai, jų pavaduotojai bei sekretoriai ir kt.) tiesiogiai priklausytų naikintojų batalionams ir aktyviai dalyvautų jų [veikloje]“⁴⁴. Toks nurodymas negalėjo būti įgyvendintas jau vien todėl, kad daugelis minėtų pareigūnų savo pareigas ėjo ne tiek dėl idėjinių sumetimų, kiek norėdami gerai pagyventi kitų sąskaita. Be to, jie nebuvo linkę nuolat rizikuoti savo gyvybėmis. Stribų būriai tam ir buvo sudaryti, kad juos saugotų, o ne kad jie kartu su stribais rizikuotų.

Po daugiakarčių partijos ir čekistų vadų raginimų bei pamokymų, jog aktyvistus būtina apginkluoti ir išmokyti valdyti ginklą, matyt, vietoje iš tikrųjų kažkas buvo daroma (kaip minėta, išformavus pasienio pulkus, kolaborantai ėmė labai bijoti partizanų). Centro komitetui pradėdama pranešinėti apie aktyvistų mokymą naudotis ginklu. Tauragės apskrityje iki rugsėjo mėn. to išmoko 85 žmonės – visi valsčių ir miesto partiniai, komjaunimo bei profsąjungų aktyvistai, o Utenos apskrityje liepos mėn. – 153 tokie pat aktyvistai⁴⁵.

Kaip pokario metais komunistų partija bendradarbiavo su čekistais ir kaip veikė okupantų sukurti sovietinimo bei rusinimo svertai (visa tai buvo ir vėliau, tačiau labiau maskuojama), matyti iš kelių partijos apskričių komitetų nutarimų dėl kovos su ginkluotu pogrindžiu. Lietuvoje partijos apskrities komitetų nutarimais buvo sudaryti vadinamieji „operatyviniai ir ypatingieji „penketai“ prie partijos komitetų kovai

su banditizmu“. Tų „penketų“ sudėtis, matyt, sutapo su biurų sudėtimi; juos sudarė pirmasis ir antrasis sekretoriai, MVD ir MGB skyrių viršininkai bei vykdomojo komiteto pirmininkas. Tas oficialiai taip ir vadinamas „penketas“ savo sprendimais lemdavo visos apskrities žmonių gyvenimą. Tarkime, jei pirmasis sekretorius ir vykdomojo komiteto pirmininkas, turintys nors kiek padorumo ir suprantantys tautinius interesus, būtų mėginę priimti švelnesnius sprendimus, to jiems nebūtų leidę likusieji trys „penketo“ nariai, kurie visuomet buvo rusai.

1946 m. birželio 13 d. naktį į 14 d. partizanams Alytaus aps. Alovės vlsč. įvykdžius 24 mirties nuosprendžius okupantų informatoriams, įvairių tipų ginkluotiems aktyvistams, aktyviems rėmėjams ir kt. „raudoniesiems“, partijos apskrities komiteto biuras birželio 17 d. priėmė nutarimą,⁴⁶ kuriame rašoma: 1) jei MVD Alovės valsčiaus viršininkas Mašeda greitai nesutriuškins gaujų (beje, šiek tiek anksčiau – balandžio 25 d. – Alytaus apskrities komiteto nutarime, kaip ir kitų apskričių analogiškuose nutarimuose, nurodoma, jog „banditizmą“ reikia likviduoti per du tris mėnesius⁴⁷; taigi ne vien Maskvos čekistai nesuprato pasipriešinimo prigimties), tai jis bus pašalintas iš partijos ir atiduotas karo tribunolui; 2) prašyti CK leisti ištremti 100 šeimų; 3) valsčių partorgams ir MVD viršininkams per 10 dienų įkurti savigynos grupes, į jas įtraukti ir stribus; 4) savigynos grupes, esant grėsmingai padėčiai, pervesti į kareivinių režimą; 5) apylinkių pirmininkai turi gyventi tik apylinkių centruose, juos reikia apginkluoti, o jei nesutiks – laikyti tai dezertyravimu, ir 6) prašyti J. Bartašiūno, kad valsčių centruose esanti kariuomenė būtų padidinta nuo 30 iki 50 karių.

Šis partijos Alytaus apskrities komiteto nutarimas labai įdomus daugeliu aspektų. Jį įvertinant reikia turėti omenyje, kad Alytaus apskrityje okupantams buvo priešinamasi itin atkakliai ir organizuotai. Toks smūgis išdavikams, koks buvo smogtas Alovės valsčiuje,

ilgam įvarė baimės ne tik to valsčiaus, bet ir gretimose apskrityse gyvenantiems išdavikams, kolaborantams bei linkusiems į išdavystę asmenims. Tokiais atvejais tarp išdavikų kilusi panika trukdavo ilgai ir partiniams bei čekistiniams organams tekdavo tarsi iš naujo megzti išdavikų ir kolaborantų (tuo metu tai buvo viena ir tas pat) tinklą. Todėl minėtas nutarimas, kuriame grasinama MVD valsčiaus viršininkui ir apylinkių pirmininkams, dvelkia net isterija. Utopiški atrodo planai įkurti savigynos grupes ir pervesti jas į kareivinių režimą. Vis dėlto realiausia galimybė bent kiek apsisaugoti nuo partizanų nurodoma 6 paragrafe – prašyti daugiau kariuomenės (beje, Alytaus apskrityje, be nuolat besibazuojančio 34-ojo šaulių pulko, visą laiką veikė daliniai ar padaliniai iš kaimyninės Gudijos arba gausi komanda iš kurios nors MGB ar MVD karo mokyklos).

Verta pakalbėti išsamiau apie tai, ką čekistai vadino „banditų teroru“, ir konkrečiai apie vadinamąsias „Baltramiejaus naktis“, kai partizanai kurioje nors vietovėje per vieną naktį sušaudydavo kelias dešimtis išdavikų ir kolaborantų. Apskritai šioms partizanų akcijoms įvardyti čekistų vartojamas „teroro“ terminas netinka. Teroras yra tada, kai kėsiniasi į nekaltus žmones, kai siekiant politinių tikslų sprogdinami pastatai, lėktuvai, traukiniai ir pan., o tų akcijų metu žūsta niekuo dėti žmonės. Partizanai dažniausiai priimdavo apgalvotus nuosprendžius ir naikino tuos, kurie susidėjo su okupantais ir kurių veikla buvo kenksminga Lietuvai. Prie teroro aktų būtų galima priskirti pavienius atvejus, kai į šokių sales būdavo įmetamos minos ar granatos (Alovėje, Merkinėje, Šimonyse ir kt.) ir kai sproginimų metu žūdavo ne vien čekistai, aktyvistai ir sribai, bet ir pašaliniai žmonės. Tačiau tokių atvejų buvo palyginti nedaug; taip atsitikdavo tada, kai jaunimas nenorėdavo paklusti partizanų įsakymui kurį laiką laikytis gedulo po partizanų žūties. Išdavikai didesniame plote per vieną naktį būdavo sunaikinami todėl, kad čekistinė

kariuomenė nežinotų, į kurią pusę pulti ieškoti partizanų po jų įvykdytos akcijos. Partizanams sušaudžius „raudonąjį“, kariuomenė gaudavo įsakymą ieškoti tol, kol suras, kas tai padarė. Prasidėdavo didžiuliai siautėjimai, partizanams iškildavo reali grėsmė patekti į kariuomenės apsuptį. Per tas vadinamąsias „Baltramiejaus naktis“ įvykdyti mirties nuosprendžiai nebuvo momentinio pasikarščiavimo padarinys, o nuodugniai apsvarstyto, įrodymais pagrįsto sprendimo išdava. Tai buvo baisūs sprendimai, bet tokia karo logika – arba tu priešą, arba jis tave sunaikins; kitokios išeities nėra.

Vėliau, pasibaigus partizaniniam karui, sovietinė propaganda apkaltino partizanus taikių nekaltų žmonių žudynėmis. Tačiau pažiūrėkime, kaip tuos įvykius įvardija patys to meto komunistų veikėjai. Po tokio pat partizanų išpuolio Trakų aps. Onuškių valsčiuje to valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas J. Bucylinas 1945 m. rugsėjo 6 d. apskrities vykdomojo komiteto pirmininkui nusiuntė tokį raštą: „Bendras žuvusiųjų skaičius siekia 50 žmonių. Žuvo geriausi žmonės, kurie buvo ištikimi sovietų valdžiai. Į Onuškių iš įvairių pusių atvyksta pabėgėliai, besislapstantys nuo banditų. Miestelis perpildytas. Žmonės miega po atviru dangumi. Valsčiaus gyvenimas sustojo. Visi likę kaimų tarybų tarnautojai atsisako dirbti, nes gavo banditų perspėjimus su nurodymais mesti darbą, antraip jų laukia tokia pati lemtis“⁴⁸.

Bet grįžkime prie „penketų“. Panašių rūpesčių kaip Alytaus, turėjo ir daugelio kitų apskričių „penketai“. Įdomu, kad Vilkaviškio apskrities komitetas (tie patys MVD ir MGB viršininkai, partijos antrasis sekretorius rusas) pripažįsta, jog saugumo organai neturi jokių duomenų apie partizanus (net apytiksliai nežino, kur jie laikosi ir ką veikia), taip pat nurodo, kad reikia ne mažesnius kaip 5 žmonių savigynos būrius sukurti prie kiekvienos apylinkės ir kad apskrityje būtina sukurti judrų 100 žmonių būrį⁴⁹.

Kaip minėta, komunistai, norėdami patraukti į savo pusę kuo daugiau žmonių, veikė gana išradingai. Be ginkluotų aktyvistų, sribų paramos ir savigynos grupių, kai kuriose vietovėse jie mėgino sukurti ir naujų darinių. Antai partijos Švenčionių komiteto 1946 m. liepos 30 d. nutarime numatyta šalia visų kitų priemonių į žvalgybą prieš partizanus įtraukti naujakurius ir varguomenę⁵⁰. Tas žaidimas socialine žmonių padėtimi komunistams kartais pavykdavo.

Dar vieną naują darinį 1947 m. rugpjūčio 22 d. ataskaitoje A. Sniečkui mini CK organizatorius Goriunovas. Rašydamas apie politinę padėtį Ukmergės apskrityje, be visa ko, jis pažymi, kad apskrityje yra 114 ginkluotų aktyvistų (tuo tarpu kitose ataskaitose buvo rašoma, kad jų yra per 300) ir 27 visuomenės tvarkos palaikymo grupės, kurioms priklauso 184 žmonės⁵¹. Gali būti, kad šios grupės niekuo nesiskyrė nuo kitose vietovėse veikiančių „savigynos grupių“.

Partijos apskričių komitetai, raginami CK, priiminėjo fantastiškiausius nutarimus. Atsiliepdamas į slaptą laišką Nr. 85, Lazdijų komitetas 1947 m. gruodžio 26 d. priimtame nutarime numato „gruodžio–sausio mėn. sutriuškinti gaujas“⁵², o Alytaus partinis biuras tų pat metų spalio 21 d. nutarimu tai padaryti buvo numatęs per mėnesį⁵³. Buvo elgiamasi daugiau negu vaikiškai. Nuosaikesnis partijos Kėdainių apskrities biuro 1947 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 91. Jame rašoma: „Laikyti būtinu dalyku dalyvauti ginkluotuose būriuose visiems komunistams ir komjaunuoliams, sugebantiems valdyti ginklą. <...> Pagrindinėmis ginkluotų grupių užduotimis laikyti tiesioginį dalyvavimą operacijose likviduojant banditizmą, valstybinių ir visuomeninių įmonių bei įstaigų apsaugą ir aktyvo saugojimą“. Nurodoma, jog visi komunistai ir komjaunuoliai turi išmokti naudotis ginklu⁵⁴. Kaip matysime vėliau, ginkluoti aktyvistai tuo metu dar sugebėdavo apsisaugoti, nors ir ne visada, tačiau pulti jie buvo visiškai nepajėgūs. Jų buvo pakankamai daug,

tačiau jie neturėjo kovotojams būtinų moralinių savybių. Atkakliai kovoti galima tik turint stiprų charakterį ir tikint savo teisumu.

1947 m. antroje pusėje aktyvistų veikla iš esmės pasikeičia. Jie pereina iš MVD į MGB pavaldumą (kaip žinome, nuo 1947 m. pradžios vadovavimą kovai su partizanais iš MVD perima MGB, kurioje įkuriama kovai su partizanais vadovaujanti 2-N valdyba, perėmusi UBB įgaliojimus). Kaip ir paprastai, šiuos reikalus pradeda tvarkyti A. Sniečkus. Viename iš savo pranešimų VKP(b) CK sekretoriui Andrejui Ždanovui, rašytame 1947 m. birželio 26 d., jis, be visa kita (o kita – tai prašymas leisti ištremti „buržuazinių nacionalistų“ rėmėjus, aprūpinti 8 tūkst. sribų kaip sovietinės armijos karius ir t. t.), prašo perduoti kaimo aktyvo apginklavimą valsčiuose ir apylinkėse iš MVD į MGB organų rankas. Pasak A. Sniečkaus, taip daryti reikia todėl, kad ginkluotam aktyvui kovose vadovauja MGB, o ne MVD organai, kurie kovose tiesiogiai nedalyvauja ir joms nevadovauja, todėl aktyvistus sunkiau apginkluoti. A. Sniečkaus manymu, reikia apginkluoti daugiau žmonių, nes liepos 1 d. buvo apginkluoti tik 4590 kaimo aktyvistų. Toliau pranešime rašoma, jog tiek sribai, tiek aktyvistai apginkluoti įvairiais trofėjiniais ginklais, kurių dauguma sugedę, todėl reikėtų skirti geresnių sovietinės gamybos ginklų⁵⁵. SSRS Ministrų Taryba 1947 m. rugsėjo 29 d. visiškai slaptu nutarimu Nr. 3387-1107ss leido daryti beveik viską, ko A. Sniečkus prašė – tremti žmones, 8 tūkst. sribų maitinti ir pavesti SSRS MGB aprūpinti aktyvistus ginklais. Nutarimą pasirašė J. Stalinas⁵⁶.

Remdamasis šiuo nutarimu, P. Kapralovas 1948 m. sausio mėn. siunčia MGB apskričių ir miestų skyrių viršininkams raštą, kuriame nurodo, kad „sovietinio partinio aktyvo, dalyvaujančio kovoje su banditais, aprūpinimas perduodamas Lietuvos SSR MGB“, ir aiškina, kaip tai turi būti daroma. Pasak P. Kapralovo, MGB turi pradėti aktyvą apginkluoti ir įmonėse, tarybiniuose ūkiuose, kolūkiuose, MTS bei

MANP; ten turi būti sukurtos grupės. Visus žmones, kurie gaus ginklus, turi tvirtinti apskričių partiniai biurai, o patvirtinus kiekvienam turi būti sudaroma asmens byla, kurioje turi būti pareiškimas, MVD–MGB atlikto spec. patikrinimo duomenys, ginklo techniniai duomenys ir kt. dokumentai. Apskričių aktyvas turi būti apginkluotas pistoletais ir automatais, valsčių ir kaimų – automatais ir šautuvais. Aktyvistus, kurie ginkluotoms grupėms nepriklauso ir tiesioginėje kovoje nedalyvauja, apginkluoja MVD. Rašto pabaigoje grasinama, kad asmenys, kurie partizanams ginklus atiduos be pasipriešinimo, juos pames ar sugadins, gavus apskrities biuro sutikimą bus teisiami⁵⁷. Taip baigėsi beveik metus trukęs procesas ir aktyvistai perėjo iš MVD į MGB pavaldumą. Ši reorganizacija taip ilgai truko, matyt, dėl visą sovietinę sistemą persunkusio biurokratizmo ir dėl to, kad aktyvas buvo anaipol ne ta jėga, kuri galėjo sėkmingai kovoti su partizanais ir ką nors lemti. Be to, daugmaž visi žmonės, kuriais okupantai pasitikėjo, jau buvo MVD apginkluoti ir suburti. Faktiškai visi valsčiuose gyvenę komunistai ir komjaunuoliai tuo metu buvo apginkluoti. Mėginta apginkluoti ir tarnautojus, nepriklausančius toms okupantus remiančioms organizacijoms, ypač tuos, kurie dėl savo tarnybinių pareigų turėjo lankytis kaimų vietovėse.

P. Kapralovo nurodymu ginklą gavusio asmens byloje turėjo būti šeši dokumentai, kurių penki pavyzdžiai buvo pateikti (nenurodyta tik, kaip turi būti atliktas spec. patikrinimas, bet jis čekistams buvo įprastas darbas): tai pareiškimo, ginklo techninės apžiūros lapo, leidimo laikyti ginklą, ginklo apskaitos kortelės ir knygos, kurioje registruojami išduoti ginklai, pavyzdžiai. Svarbiausias dokumentas – MGB apskrities skyriaus viršininkui adresuotas pareiškimas, kuriame pareiškėjas nurodo visus savo duomenis (pavarde, vardą, gimimo metus, adresą, darbo vietą ir jos adresą, pareigas, partiškumą; reikėjo pateikti dvi nuotraukas) ir pasi-

rašo. Pareiškimo tekstas skamba taip: „Prašau Jūsų leidimo išduoti man šaunamąjį ginklą kovai su banditizmu“⁵⁸. Tai panašu į sielos pardavimą velniui. Tačiau reikia manyti, kad dalis tų žmonių ginklus ėmė nenoriai, ginklai jiems buvo įbrukami kaip priedas prie einamų pareigų.

Matyt, perdavus ginkluotas grupes, jų apūpinimą ginklais ir tam tikrą kontrolę iš MVD į MGB pavaldumą, kilo tam tikrų nesusipratimų, nes LSSR MGB ministras Dmitrijus Jefimovas ir J. Bartašiūnas 1948 m. rugpjūčio 6 d. bendru raštu MVD ir MGB apskričių skyrių viršininkams aiškino, kaip, kas ir kam ginklus duoda. Rašte nurodoma, kad MGB tvarko visus ginklus, kurie priklauso ginkluotų grupių nariams. Visus kitus ginklus, išduotus pavieniems žmonėms, nesantiems grupėse, sukurtose kovai su partizanais, tvarkė ir tvarko MVD. Toliau nurodoma, atsižvelgiant į tai, kam išduoti ginklai, jei neatitinka naujų paskirstymų, perregistruoti MVD ar MGB⁵⁹.

Ginklai buvo dalijami gausiai. 2-N valdybos viršininko pavaduotojas plk. Jakovas Sinicynas 1947 m. sausio mėn. rašė, kad aktyvui apginkluoti trūksta 175 kulkosvaidžių, 790 automatų, 1530 šautuvų ir 320 pistoletų⁶⁰. Kitaime be parašo ir datos dokumente, adresuotame A. Sniečkui, D. Jefimovui ir kt., rašoma, kad įkurtos 298 grupės valsčiuose, 95 – tarybiniuose ūkiuose, 46 – MTS, 40 – įmonėse, 319 – apylinkėse ir kad jų nariams trūksta 3390 šautuvų, 770 automatų, 790 pistoletų ir 175 kulkosvaidžių⁶¹. 1948 m. sausio 8 d. MGB apskričių skyriai aktyvistams jau buvo išdavę 2000 šautuvų, 50 automatų, 250 pistoletų, 240 tūkst. šautuvo šovinių ir 10 tūkst. automato šovinių⁶². Matyt, reikiamo kiekio ginklų Lietuvoje nebuvo, nes D. Jefimovas 1947 m. gruodžio mėn. SSRS MGB ministro pavaduotojui gen. ltn. Selivanovui rašė, jog LKP(b) CK nutarė iki 1948 m. pradžios sukurti ginkluotas grupes ir todėl prašo ginklų: 200 kulkosvaidžių, 5000 automatų, 8000 šautuvų ir 1000 pistoletų⁶³.

Kaip paprastai, aktyvistų grupių (taip pat sribų) kūrimą ir jų tvarkymą inspiravo komunistų partija. Jos dokumentuose sribų veiklos klausimais šiek tiek kalbama ir apie aktyvistus. Antai LKP(b) CK biuro 1947 m. lapkričio 14 d. nutarime „Dėl priemonių stiprinti liaudies gynėjų būrius“ vienas iš devynių paragrafų skirtas ginkluotoms grupėms (visuose kituose paragrafuose kalbama apie sribus, kad juos reikia formuoti tik iš vietos gyventojų, papildomai skirti jiems sausą maisto daavinį bei suteikti kitokių materialinių lengvatų ir t. t.). Paskutiniame paragrafe rašoma, kad ginkluotos grupės turi būti kuriamos ir kaimų vietovėse. Grupių narius turi tvirtinti partijos apskričių komitetai⁶⁴. Ypač reikšmingas buvo CK biuro 1947 m. gruodžio 12 d. nutarimas „Dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvinimo“⁶⁵. Biuras konstatavo, jog „<...> VKP(b) CK 1946 m. spalio 5 d. nutarimo dalis, kad buržuazinis nacionalistinis pogrindis ir jo ginkluotos gaujos būtų kuo greičiau likviduotos, vykdomas nepatenkinamai“. Apie aktyvistus preambulėje rašoma: „Aktyvas apginkluojamas neorganizuotai, partijos apskrities komitetai ir MGB apskričių skyriai nesiima nuolat vadovauti šiam darbui. Gavę ginklus aktyvistai paliekami likimo valiai, nesuburiami į grupes, nemokomi valdyti ginklą, todėl dažnai pasitaiko, kad užpuolus gaujai ginklai panaudojami neefektyviai, o kartais visai nepanaudojami“. Išvardijus, kas dar ir kur blogai daroma, buvo priimtas 27 paragrafų nutarimas, kuriame daug dėmesio skiriama ginkluotiems aktyvistams. Be kita ko, 2 paragrafe rašoma: „Ginkluotas grupes formuoti iš vietos gyventojų, pirmiausia iš sovietinių ūkių ir MTS darbininkų, valstiečių naujakurių, neturtingųjų ir samdinių, sovietinių ir ūkio įstaigų bei organizacijų tarnautojų, iš sovietinės armijos demobilizuotų karių, buvusių partizanų ir jų šeimų narių, nukentėjusių nuo lietuvių buržuazinių nacionalistų ir vokiečių okupantų asmenų. Visų komunistų ir kom-

jaunuolių, mokerių valdyti ginklą, pareiga – dalyvauti ginkluotose būriuose“. Toliau nurodoma, kad tiems būriams tiek apskrityje, tiek valsčiuje turi vadovauti atitinkamo lygio partijos komiteto sekretoriai ir MGB skyrių ar poskyrių viršininkai. 3, 4 ir 5 paragrafuose taip pat kalbama apie aktyvistus. Pabrėžiama, kad ginklų aktyvistams turi parūpinti MGB, vadovauti darbui su ginkluotomis grupėmis įgaliojami CK antrasis sekretorius Aleksandras Trofimovas (Maskvos emisaras) ir D. Jefimovas, nurodoma, kad juos reikia išmokyti valdyti ginklą ir politiškai šviesti.

Po šio LKP(b) CK biuro nutarimo A. Trofimovas ir tuo metu laikinai einantis MGB ministro pareigas P. Kapralovas pasirašė dokumentą, pavadintą „Instrukcija apie ginkluotų grupių kovai su banditizmu organizavimo tvarką ir jų kovinį panaudojimą Lietuvos SSR teritorijoje“. Svarbiausi nurodymai: 1) tokias grupes organizuoti ne tik valsčių ir apskričių centruose, bet ir kaimuose, kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose bei panašiose vietovėse. Grupės kuriamos siekiant suaktyvinti kovą ir įtraukti į ją kuo daugiau žmonių. Nurodoma grupes komplektuoti iš tų pačių asmenų, kaip ir nurodyta CK nutarime; 2) grupes formuoja KP(b) valsčių komitetai kartu su MGB valsčių poskyriais ir apskričių skyriais; 3) kandidatus į grupes tikrina MGB, tvirtina KP(b) apskričių komitetai, po to apginkluoja; 4) partijos apskričių komitetų sekretoriai kartu su MGB ir MVD viršininkais numato grupių vadovus iš valsčių komitetų sekretorių, valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkų, MGB ar MVD darbuotojų, demobilizuotų sovietinės armijos karininkų, įmonių ar įstaigų vadovų. Vadovas turi vieną ar du pavaduotojus. „Kovos su banditizmu grupių“ užduotys – dalyvauti tiesioginėje kovoje su partizanais ir saugoti valstybines įstaigas bei įmones. Paskirtas objektas saugomas patruliuojant, išstatant pasalas ar sekretus. Viena iš grupių narių pareigų – sutikus partizanus juos „likviduoti“ arba suimti, apie tai pranešti grupės va-

dovui arba MGB valsčiaus poskyriui. Instrukcijoje nurodoma, kad grupės kariniam parengimui turi būti skirta 10 val., iš jų šaudymui ir ginklų pažinimui – 8 val., taktiniam pasirengimui – 2 val.⁶⁶

Taigi partinė ir čekistinė mintis darbavosi toliau, nors dažnai ir kartodamasi. Dauguma šioje instrukcijoje išdėstytų minčių jau buvo išsakytos kituose dokumentuose. Pasitaikydavo ir naujų dalykų. P. Kapralovas 1948 m. vasario mėn. ataskaitoje A. Sniečkui rašė, jog prie MGB apskričių skyrių bus suorganizuoti štabai, kurie vadovaus sribams ir ginkluotoms grupėms⁶⁷.

Visas šis komunistų partijos ir čekistų sukeltas šurmuly 1948 m. buvo susijęs su naujų ginkluotų grupių kūrimo pradžia. Jos pradėtos kurti rengiantis masiniam Lietuvos kaimo sukolektyvinimui, o masiškai kuriamos tada, kai žmonės buvo prievarta varomi į kolūkius. Anksčiau veikę ginkluoti aktyvistai daugiausia gyveno miestuose ir valsčių centruose. Po kiekvieno įsiveržimo į kaimus, kaip ir kariuomenė bei sribai, jie grįždavo į miestus ir miestelius. Naujų ginkluotų grupių nariai gyveno kaimuose, juose ir įsitvirtino. Partizanai jau nepajėgė tų grupių iš kaimų išstumti. Nors jie ir privertė daugelį ką tik sukurtų kolūkių mokėti jiems duoklę (tų kolūkių, kurie nemokėdavo duoklės, pirmininkus turėdavo saugoti 5–6 sribai), tačiau stengėsi daugmaž taikiai sugyventi su greta esančiais okupantų apginkluotais žmonėmis.

Čekistai numatė, kad partizanai visomis dar turimomis jėgomis atakuos kolūkius, ir suprato, jog turi nemenką galimybę sukelti konfliktą tarp jų ir į kolūkius jau suvartų žmonių. P. Kapralovas visiems apskričių skyrių viršininkams 1948 m. birželio 22 d. siunčia raštą, kuriame įsako kurti ginkluotas grupes visuose kolūkiuose. Nurodoma tų grupių sudėtį ir jų vadovų kandidatūras apsvarstyti partijos komitetų biuruose, apskaičiuoti, kiek reikės ginklų, ir nedelsiant pateikti paraiškas⁶⁸. Po dviejų die-

nų, t. y. birželio 24 d., P. Kapralovas pasirašo naują raštą apskričių skyrių viršininkams; jame pažymima, kad ministerijai tų metų sausio 7 d. rašte rekomendavus „kovos su banditizmu grupes“ kurti įmonėse, tarybiniuose ūkiuose, kolūkiuose, MTS ir MANP, tokių grupių buvo įkurta, bet apie jų veiklą centras neturi informacijos. Prašoma pranešti, kaip tos grupės organizuojamos, kas joms vadovauja, kokius ryšius jos turi su MGB bei kariuomenės įgulomis, kaip grupių nariai susisiekią vieni su kitais, ar naktį patruliuoja, kaip mokosi, kiek turi ginklų, ar dalyvauja kovose⁶⁹.

Apskritai dar net sovietmečiu istorikai pripažino, kad mūsų valstiečiai į kolūkius buvo suvaryti ne ekonomiais, bet politiniais sumetimais. Komunistai iš pradžių gal nė nemanė, kad kolūkių fermose iš bado išstips dauguma gyvulių (nors jau turėjo kitų „brolišką respublikų“ pavyzdžių), tačiau buvo įsitikinę, kad paėmę visas kaimo ūkinio gyvenimo vadžias į savo rankas, vienus žmones apdovanodami, kitus spausdami, per savo statytinius pirmininkus ir kolūkių valdybas bei keletą šnipų galės kontroliuoti kiekvieno kolūkiečio elgesį ir maisto davinį taip, kad to maisto neliktų partizanams. Todėl komunistų funkcionieriai ir čekistai taip uoliai stengėsi kolūkių apsaugai sukurti ginkluotas grupes, pasitelkė ir nemažai sribų, kurie iš valsčių centrų buvo perkelti į kaimų vietas. Iki tol, net ir gerokai nukraujavę per penkerius kovų metus, partizanai valdė didelę dalį mūsų kaimo vietovių. Iš bet kurios vietovės pasitraukus sovietų kariuomenei ar sribams, ji tapdavo pavaldi partizanams ir gyventojai gražumu ar piktumu turėjo jiems paklusti. Nuo 1949 m. pabaigos, kai daugiau kaip pusė valstiečių jau buvo suvaryti į kolūkius (1949 m. sausio 1 d. kolūkiuose buvo 3,9 proc. ūkių, 1950 m. sausio 1 d. – 62,4 proc., o 1951 m. sausio 1 d. – net 89,1 proc.⁷⁰; net tarus, kad tuo metu dalis kolūkių gyvavo fiktyviai, vis dėlto tai baisūs skaičiai), Lietuvoje atsirado per 2 tūkst. svetimkūnių (baigus kaimo

sukolektyvinimą buvo apie 3,5 tūkst. kolūkių) – kolūkių centrų su valdybomis, kuriose įsikūrė okupantų apginkluoti žmonės. Todėl Lietuvoje okupantų ir kolaborantų valdomų vietovių skaičius padidėjo beveik dešimteriopai. Partizanai (1948 m. jų buvo apie 2 tūkst., o 1949 m. – apie 1,5 tūkst.) jau nesugebėjo sulaikyti okupacinių struktūrų veržimosi į kaimą. Sovietinė vidaus kariuomenė tais Lietuvos kaimo sukolektyvinimo laikais ypač aktyviai veikė siekdama paralyžiuoti partizanų veiksmus, užblokuoti juos nedideliuose plotuose, neleisti partizanams ateiti valstiečiams į pagalbą šiems ginantis nuo aktyvistų ir sribų. 1949 m. žuvo per tūkstantį partizanų; tais metais jų jėgos buvo ganėtinai pakirstos. Pagrindinė jėga, kuri tiesiogiai varė mūsų valstiečius į kolūkius, buvo tūkstančiai aktyvistų ir sribų. Gal ne visi jie buvo sužvėrėję, tačiau pati sovietinė sistema buvo bailsi tuo, kad sutikusius su ja bendradarbiauti žmones pamažu paversdavo bevaliais vykdytojais. Sovietai (partiniai veikėjai, čekistai) labai dažnai žaisdavo psichologinį žaidimą: turintis tapti budeliu asmuo (šiuo atveju – aktyvistas) tolydžio vis labiau siunta ant aukos, kuri nepasiduoda ir verčia jį imtis gal jam ir nemalonios prievartos. Aktyvistai, kaip ir sribai, sąžinę ramino degtine. Tuo metu retai kas juos matydavo blaivius.

Rengdamiesi tiems lemtingiems bailsiams darbams, čekistai tvarkė savo ūkį. Sugriežtinamos ir sunorminamos ataskaitos apie sribų darbą. P. Kapralovas 1949 m. vasario 2 d. MGB apskričių skyrių viršininkams nurodo, kad „pranešimai apie ginkluotų būrių kovai su banditizmu būklę ir jų panaudojimą“ turi būti pristatomi kas du mėnesiai⁷¹.

LKP(b) CK biuras žinojo, kad ne tik partizanai, bet ir patys valstiečiai ne iš karto paklus kaimo sukolektyvinimui, kad bus pasikėsinių prieš itin atgrasius kolūkių pirmininkus, bus nevilties veiksmų padegant kolūkių pastatus ir pan., todėl stiprino teisinį ginkluotų grupių sudarymo pagrindą. 1949 m. vasario 19 d. pri-

imamas nutarimas „Dėl ginkluotų grupių sudarymo kolūkiuose“⁷², kuris papildė prieš metus parengtą instrukciją. Po kelių mėnesių, birželio 6 d., CK biuras priima naują nutarimą – „Dėl kovos su nacionalistinio pogrindžio banditizmo likučiais ryšium su kolūkių kūrimu respublikoje“. Vėl pakartojami ne kartą girdėti teiginiai: nurodoma kurti ginkluotas grupes kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose, MTS, apylinkėse ir įmonėse; tų grupių paskirtis – saugoti kolūkių turtą ir kolūkiečius ir dalyvauti naikinant partizanus⁷³. Po šių nutarimų pasipylė visų apskričių partijos komitetų biurų nutarimai „Dėl politinės padėties apskrityje“; juose daugiausia kalbama apie ginkluotų grupių sudarymą. 1949 m. antroje pusėje kaimuose pradėta masiškai kurti ginkluotas grupes.

Prieš tai, 1948 m. birželio 18 d., P. Kapralovas MGB apskričių skyrių viršininkams nusiuntė raštą, kuriame nurodė netrukdyti sribams stoti į kolūkius, o įstojusiems leisti pasitraukti iš sribų būrių, taip pat įsakė: „Kolūkiuose kurti kovingas ginkluotas kovos su banditizmu grupes, įtraukiant į jas buvusius liaudies gynėjus, patikrintus praktiškoje veikloje“⁷⁴. Taigi sovietiniai okupantai stengėsi sribus padaryti tarsi amžiniais kovotojais dėl savo interesų. Reikia pasakyti, kad tai jiems pavyko. Susiteršę tautiečių krauju, beveik visi sribai okupantams buvo ištikimi iki galo.

Tačiau nutarimus lengviau priimti negu įgyvendinti. 1949 m. kolaborantų dar buvo nedaug. Partijos Tauragės apskrities komitetas buvo nurodęs sukurti ginkluotas grupes visuose kolūkiuose, bet 1949 m. balandžio 16 d. jų dar nė vienos nebuvo sukurta. Stengiantis rasti išeitį iš susidariusios padėties, toje apskrityje 1949 m. rugpjūčio 23 d. kolūkiams saugoti iš sribų buvo sudaryta 12 operatyvinių grupių, kurioms priklausė 67 sribai⁷⁵. Kad kolūkius saugo sribai, o ne ginkluotos grupės, rašoma ir partijos Kretingos apskrities komiteto pranešime. Nors ten ir buvo sukurta 15 grupių (jose – 85 žmonės), 49 kolūkius saugojo sribai⁷⁶.

Panašiu keliu nueita ir Šilutės apskrityje; partijos apskrities komiteto biuras nutarė: „Sudaryti ginkluotas grupes kolūkiams ir jų aktyvui saugoti po 5 liaudies gynėjus kiekvienoje“⁷⁷. Taigi sribai turėjo saugoti ne tik kolūkius, bet ir į juos iš apskričių bei valsčių centrų nuėjusius dirbti aktyvistus. Alytaus aps. Alovės vlsč. buvo sukurtos 4 ginkluotos grupės, joms priklausė 26 žmonės, iš kurių 17 buvo sribai ir tik du valstiečiai; kiti – kolūkio pirmininkas, apylinkės sekretorius bei pirmininkas ir pan. Panaši padėtis buvo ir Butrimonių bei Alytaus vlsč.⁷⁸ Partijos Lazdijų apskrities komiteto 1949 m. birželio 25 d. nutarime pažymima, kad sribai saugo ir kolūkius, ir ginkluotus aktyvistus⁷⁹. Partijos Kauno komiteto 1949 m. liepos 25 d. nutarime dėl padėties Veiverių valsčiuje rašoma, jog vadovaujantys valsčiaus darbuotojai susidarė nuomonę, kad Pažerų, Lizdeikių, Mozūriškių ir gretimuose kaimuose sovietinių žmonių nėra, kad ten suburti aktyvą ir ginkluotas grupes neįmanoma. (Beje, šviesūs ir pasiturimai gyvenantys Veiverių valsčiaus žmonės visą partizaninio karo laikotarpį stipriai rėmė partizanus, iš ten kilusi legendinė kovotojų Lukšų giminė.) Kiek kitokia padėtis susiklostė Raseinių apskrityje. Tiesa, ir ten 1949 m. gegužės mėn. iš 72 kolūkių savigynos grupės buvo sukurtos tik 7 kolūkiuose, jose buvo 31 žmogus. Dar viena 5 žmonių grupė buvo sukurta apylinkėje, 9 žmonių grupė – MTS. Partijos komiteto teigimu, su tomis grupėmis MGB nedirba, 1949 m. surengė tik vieną seminarą grupių vyresniesiems⁸⁰.

Lietuvoje 1950 m. birželio mėn. iš viso buvo 1009 grupės, jose – 7245 žmonės, tačiau kolūkiuose – jų tuo metu buvo 3602 – įkurtos tik 367 grupės. Naujos grupės ne be partizanų spaudimo (o ir patys žmonės dar sugebėjo atskirti gera nuo bloga) kai kur pradėjo irti. Kėdainių aps. Gudžiūnų vlsč. S. Nėries kolūkio nariai atsisakė imti ginklus, taip pat elgėsi ir kai kurių Josvainių vlsč. kolūkių žmonės, o Šušvės kolūkio (Krakių vlsč.) nariai, paėmę gin-

klus, juos grąžino⁸¹. Apie tai, kad kai kuriuose valsčiuose iširo ginkluotos grupės, rašoma ir partijos Lazdijų apskrities komiteto biuro posėdžio, įvykusio 1949 m. birželio 25 d., nutarime. Nepaisant to, nutarta ginkluotas grupes įkurti visuose kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose, o už patruliavimą jų nariams skirti minimalų darbadienių kiekį⁸².

Kitose apskrityse gal ir sėkmingiau sekėsi tas grupes sudaryti. Partijos Kelmės apskrities komitetas pranešė, kad 1949 m. gegužės mėn. apskrityje buvo 99 kolūkiai, 5 tarybiniai ūkiai, 2 MTS, o ginkluotų grupių – 22⁸³. Kalvarijų aps. 1949 m. rudenį buvo 14 ginkluotų grupių, jose – 71 žmogus, Kaišiadorių aps. – 29 ginkluotos grupės, jose – 163 žm.⁸⁴ Kai kur – pvz., Kauno aps., Skaudvilės vlsč. – ginkluotoms grupėms vadovavo ne MGB, o milicijos įgaliotiniai. Telšių aps. sukuriama 18 grupių (jose – 158 žm.), iš jų 7 – valsčių centruose, 5 – kolūkiuose, 4 – tarybiniuose ūkiuose, 1 – MTS, 1 – plytų gamykloje. Šiaulių aps. 1949 m. rudenį buvo 53 grupės (jose – 367 žm.), iš jų kolūkiuose – 43 (295 žm.). Širvintų aps. buvo sukurta 14 grupių (jose – 79 žm.), visos kolūkiuose, bet jos buvo neginkluotos, nes 1949 m. rugpjūčio mėn. apskritis dar neturėjo ginklą⁸⁵. Klaipėdos aps. 1949 m. rugpjūčio mėn. buvo 39 grupės (jose – 312 žm.), iš jų 32 grupės (192 žm.) buvo ginkluotos (kitiems trūko ginklą). Tose grupėse buvo 187 kolūkiečiai, 4 valstiečiai, 11 darbininkų, 60 tarnautojų, 50 MGB–MVD darbuotojų ir sribų. 4 grupės buvo įkurtos valsčių centruose, 1 – apskrities centre, 30 – kolūkiuose, 2 – tarybiniuose ūkiuose, 1 – MTS, 1 – įmonėje. Grupių nariai naktį patruliuodavo⁸⁶.

Daugelyje apskričių grupių vadovais buvo skiriami milicijos įgaliotiniai ir sribai. Tokia praktika įsigalėjo Rietavo, Lazdijų ir kt. apskrityse. Tačiau taip buvo ne visur. Marijampolės aps. 1949 m. rudenį buvo 25 ginkluotos grupės, jose – 144 žmonės. Vienai 6 žmonių grupei prie Marijampolės valsčiaus vykdomojo

komiteto vadovavo to komiteto sekretorius Lu-gauskas, 5 žm. grupei prie MTS – direktoriaus pavaduotojas politiniams reikalams Mačiola, 3 žm. grupei Kumelionių tarybiniame ūkyje – direktorius Lazerevas, šio ūkio Skardupių skyriaus 5 žm. grupei – skyriaus vadovas Radžiūnas, Karolinės skyriaus 4 žm. grupei – skyriaus vadovas Kuseliauskas, Pabaigų plytų fabriko 5 žm. grupei – direktorius Marcinkevičius ir t. t. Liudvinavo vlsč. buvo 6 grupės, Sasnavos – 3, Kazlų Rūdos – 3, Igliškėlių – 2, Gudelių – 2, Šumskų – 2. Ginkluotos grupės buvo įkurtos prie visų valsčių vykdomųjų komitetų, taip pat tarybiniuose ūkiuose, kolūkiuose, viena kita – įmonėse⁸⁷.

Kadangi sovietinėje valstybėje nebuvo skaitomasi su žmonių likimais (net gyvybiškai svarbūs klausimai buvo sprendžiami atsainiai), nepaisoma ekonominio tikslingumo, o dažniausiai lemdavo vulgarūs politiniai išskaičiavimai, tai daugelis darbų buvo atliekami su didžiausiu, net buku užsispyrimu, nekreipiant dėmesio nei į nuostolius, nei į darbo sąnaudas. Ne išimtis ir kaimuose kurtos ginkluotos grupės. Beveik visoje Lietuvoje tos grupės buvo kuriamos sunkiai, paprasti žmonės nenorėjo imti ginklų, nes tai prieštaravo daugelio jų įsitikinimams. Be to, nors partizanų gretas ilgametės kovos gerokai praretino (1949 m. pradžioje jų buvo apie 1,8 tūkst., tais metais žuvo 1192 partizanai; partizanines kovas 1945 m. pradėjo apie 20 tūkst. partizanų), turėti ginklą, t. y. faktiškai tapti savo šalies išdaviku, buvo pavojinga. Dažniausiai partizanai tik surinkdavo ginklus iš ginkluotų grupių narių arba jiems ir įkrėsdavo, tačiau tam tikromis aplinkybėmis, kai tarp grupės narių įsimaišydavo sribų ar milicininkų, galėdavo kilti ir susišaudymų. Atkakliai tas grupes kurdami okupantai ir kolaborantai turėjo politinį išskaičiavimą įtraukti žmogų į kovą, pastatyti jį vienoje barikadų pusėje. Jie siekė, kad žmogus su šautuvu pavaikščiūtų, kur nors dėl drąsos išgėręs iššautų ir tada turėtų kad ir be didelio noro glaustis prie okupantų.

Kaip atkakliai to buvo siekiama, geriausiai matyti Lazdijų apskrityje. Toje apskrityje veikę partizanai dėl prasto centralizavimo (daug sprendimų, tarp jų ir mirties nuosprendžius, primdavo žemesnės grandies vadai) buvo gana radikalūs, todėl būti ginkluotoje grupėje buvo gana rizikinga. Taigi kurti tokias grupes ten nebuvo lengva. 1949 m. rugpjūčio mėn. Lazdijų aps. buvo 15 ginkluotų grupių, jose – 158 žmonės. Partijos apskrities komitetas numatė įkurti dar 23 grupes tose apylinkėse, kur buvo steigiami kolūkiai. Apylinkių grupėms turėjo vadovauti milicijos įgaliotiniai. Rugsėjo mėn. jau buvo 26 grupės, jose – 257 žmonės. Stengtasi ginkluotas grupes išdėstyti ne didesniais kaip 3–5 km tarpais, kad būtų galima greitai reaguoti į partizanų puolimus ir atskubėti į pagalbą⁸⁸.

Neintensyvios žemdirbystės apskrityse, tokiose kaip Varėnos, dauguma ginkluotų grupių taip ir liko valstybinėse įmonėse ir gamyklose. 1949 m. birželio mėn. Varėnos aps. buvo 19 grupių (jose – 163 žm.), bet tik dvi iš jų (10 žm.) buvo kaime. Tos grupės turėjo kulkosvaidį, 23 automatus, 151 šautuvą, 43 pistoletus ir revolverius, 2 granatas ir 8696 šovinius⁸⁹.

Steigiant kolūkius buvo numatyta kiekviename iš jų turėti po ginkluotą grupę, tačiau pradėjo trūkti ginklų (tai pažymi beveik visi partijos apskričių komitetai savo pranešimuose CK). J. Bartašiūnas ir P. Kapralovas 1949 m. rugsėjo 23 d. rašte apskričių MVD ir MGB viršininkams šią problemą nurodo spręsti taip: MVD savo sandėliuose turimus trofėjinius ginklus perduoda MGB. Be to, įsakyta iš apskrities centruose gyvenančių aktyvistų surinkti šautuvus ir automatus, o vietoj jų išduoti revolverius. Nurodoma kruopščiai patikrinti tuos, kuriems išduodami ginklai, „neišdavinėti ginklų asmenims, nekeliantiems politinio pasitikėjimo ir nesugebantiems ginklu pasipriešinti banditams“. Ginklų perdavimą įsakyta baigti iki 1949 m. spalio 5 d.⁹⁰

Prie šios direktyvos pridėtame sąrašė nurodoma, kiek ginklų ir kuriose apskrityse MVD

perdavė MGB. Iš viso perduotas 981 ginklas – 103 automatai ir 878 šautuvai. Ginklais pastiprinta 18 apskričių. Daugiausia ginklų gavo šios apskritys: Tauragės (140 vnt.), Šiaulių (84 vnt.), Varėnos (83 vnt.) ir Ukmergės (80 vnt.); mažiausiai – Pasvalio (5 vnt.), Rokiškio (7 vnt.) ir Alytaus (10 vnt.) apskritys. Zarasų MVD Ukmergės, Lazdijų ir Varėnos aps. MGB perdavė net 152 ginklus⁹¹.

Tarp priežasčių, kodėl buvo sukurtos ginkluotos grupės, pirmiausia nurodoma, kad jos turi kovoti su partizanais, juos pulti. Tačiau iš tikrųjų neretai buvo visai kitaip. Kaimuose ginkluotos grupės dažniausiai ramiai sėdėjo, o miestų ir valsčių aktyvą patį reikėjo saugoti. Jų apsaugai būdavo skiriami sribai, neretai ir 4-osios šaulių divizijos kariai. Antai 1950 m. sausio 1 d. aštuoni 4-osios divizijos šaulių pulkai 57 sovietinio partinio aktyvo grupėms dengti skyrė 228 karių⁹², arba 10 proc. visų tą dieną išpuoliuose prieš partizanus dalyvavusių karių. Kitą dieną – sausio 2-ąją – 73 aktyvo grupėms dengti buvo skirta 247 kariai. Pasi-taikydavo dienų, kai net 20 proc. vidaus kariuomenės karių būdavo naudojama aktyvistų priedangai. Beje, valsčiaus ir apylinkės aktyvo priedangai dažniausiai būdavo skiriami sribai, o apskričių aktyvo priedangai, be sribų, dar ir 3–5 kariai.

1950 m. birželio pabaigoje panaikinus apskritis ir įkūrus pusantrą karto daugiau rajonų (vietoj 51 apskrities – 87 rajonus; ši reforma buvo dar vienas žingsnis sovietinimo kryptimi), sutriko ne tik respublikos administravimas, bet ir čekistų veikla. MGB Vilniaus srities viršininkas plk. M. Zacharovas 1950 m. rugsėjo 28 d. rašte MGB rajonų skyrių viršininkams rašė, kad po reorganizacijos iškilo sribų valdymo problemų, ir nurodė kai kuriuose rajonuose, kur dar buvo likę daugiau partizanų, darbui su sribais skirti 2-N poskyrių operatyvininkus, visuose rajonuose sukurti sribų štabus, kurių tikslas – organizuoti operatyvinę-tarnybinę veiklą, komplektuoti, ginkluoti sribus ir gin-

kluotas grupes. Toliau nurodoma, kad štabai turi organizuoti ir ginkluotų grupių mokymą⁹³.

1950 m. rudenį partizanų jau buvo belikę šiek tiek daugiau kaip tūkstantis. Jų beveik nebuvo visame Šiaurės rytų ir Rytų Lietuvos pakraštyje, taip pat didžiuliam plote nuo Vilniaus iki Vidurio Lietuvos ir toliau, nes dėl Juozo Markulio išdavysčių visiškai sunyko Didžiosios Kovos apygarda. Niekada daug partizanų nėra buvę ir Klaipėdos krašte.

Susidarius tokiai padėčiai, ginkluotas jėgas pradėjo pergrupuoti ir čekistai. Pergrupavimo esmė buvo tokia: vidaus kariuomenės vietą turi užimti sribai, o jų vietą – ginkluotos grupės, ypač ginkluoti aktyvistai. Vieni pirmųjų apie reikalą keisti okupantų ir kolaborantų jėgų išdėstymo strategiją prakalbo čekistų vadovybė – 4-osios šaulių divizijos vado pavaduotojas gen. mjr. I. Pankinas ir 2-N valdybos viršininko pavaduotojas plk. Stanislovas Vaupšasovas, 1950 m. rugsėjo mėn. inspektavę kai kurias kariuomenės dalis Vilniaus ir Kauno srityse. Ataskaitoje MGB ministrui P. Kapralovui jie rašė: „Turint omenyje tai, kad pastaruoju metu liaudies gynėjų būrių kovotojai daugiausia panaudojami kolūkiams saugoti ir sovietinio partinio aktyvo priedangai, būtina įgalioti MGB RS vir[šinininkus] ir padalinių vadus teikti praktinę pagalbą kuriant ginkluotas grupes kolūkių savigynai; tai padėtų atpalaiduoti liaudies gynėjus ir įtraukti juos į tiesioginę kovą su banditizmu“⁹⁴.

Norėdami, kad sribai aktyviau kovotų su partizanais, komunistų ir čekistų vadai siekė kelių tikslų. Pirma, kaip ne kartą minėta, jiems reikėjo turėti kuo daugiau šalininkų tarp Lietuvos žmonių, o niekas taip neįpareigoja ir nesaisto, kaip kartu įvykdytas nusikaltimas. Okupantai dėl sribų neapsiriko: beveik visi sribai iki mirties liko ištikimais okupantų rėmėjais, tokiais pavertė ir savo vaikus. Okupantų rėmėjais tapo ir nemaža dalis ginkluotų grupių narių. Antra, išstūmę į priekį sribus, komunistai galėjo teigti, kad pati lietuvių liaudis, anot jų

terminijos, „nugalėjo buržuazinius nacionalistus ir jų ginkluotas gaujas“. Tuo ypač rūpinosi A. Sniečkus. Trečia, okupantai ir kolaborantų vadai iš sribų ir ginkluotų grupių narių, patikrinę jų kovines savybes ir įsitikinę, kad jie gali be gailesčio šaudyti Lietuvos laisvės gynėjus, atsirinkdavo žmones, tinkamus karjerai okupacinės valdžios struktūrose (MVD ir MGB, dirbti partijos ir komjaunimo komitetuose, kolūkių ir apylinkių pirmininkais bei sekretoriais ir t. t.). Aišku, sribai ir milicininkai su partizanais tuo metu (nuo 1950 m.) daugmaž sėkmingai kovoti galėjo todėl, kad savo darbą jau buvo padariusi čekistinė vidaus kariuomenė. Nors 1951 m. vasarą iš Lietuvos buvo išvesti trys pulkai (liko penki), tačiau būdama gana mobili ir su likusiais 5 tūkst. karių galėjo daug nuveikti. Čekistinė kariuomenė iki partizaninio karo pabaigos (1953 m.) buvo stipri jėga.

Nuomonę, kad kovai su partizanais pirmiausia reikia panaudoti sribus, o kolūkių apsaugą pavesti ginkluotų grupių nariams, čekistų vadai galutinai subrandino 1951 m. vasarą. Ministras P. Kapralovas 1951 m. rugsėjo 15 d. išsiuntinėjo tokį raštą:

Visiems MGB valdybų viršininkams

Visiems MGB RS viršininkams

Norint įvykdyti užduotį artimiausiu metu likviduoti banditizmą, būtina:

1. *Maksimaliai panaudoti liaudies gynėjų būrius tiesiogiai vykdant kovos su banditizmu priemones.*

2. *Leisti kai kuriuos kolūkių pirmininkus ir valdybų narius apginkluoti pistoletais. Ginklus išduoti po atitinkamo patikrinimo, kurį atlikti pagal anksčiau duotus nurodymus.*

3. *Daugelyje vietovių visiškai įmanoma kolūkius saugoti vietinio aktyvo jėgomis. Susitarkite su sričių ir rajonų komitetais dėl atitinkamų priemonių vykdymo pasitelkiant vietinį aktyvą kolūkių ir tarybinių ūkių apsaugai, taip pat gaujų paieškai ir likvidavimui.*

1951 09 15

Kapralovas⁹⁵

Gavęs šį raštą, MGB Vilniaus srities valdybos viršininkas plk. M. Zacharovas rugsėjo 17 d. užrašė rezoliuciją savo pavaduotojui pplk. S. Figurinui: „Parenkite praktinius nurodymus RS viršininkams dėl ginkluoto aktyvo grupių, turinčių saugoti kolūkius ir kovoti su banditizmu, taip pat užklauskite, kiek to aktyvo yra ir kiek bei kokių ginklų reikės“.

Ši rezoliucija rodo, kad į ginkluotą aktyvą čekistų vadai žiūrėjo pro pirštus, nes net 1951 m. pabaigoje nežinojo, kiek jo yra.

1949 m. pradėtos ginkluoti naujos grupės ir nuo pat okupacijos pradžios veikiantis sovietinis partinis aktyvas 1951 m. liepos mėn. turėjo tiek ir tokių ginklų:

	Ginkluotų grupių nariai	Sovietinis partinis aktyvas
Šautuvai SV-38	11	6
–,– AVT	4	–
–,– 1891–1930 m.	1961	311
–,– 1891 m.	666	48
Karabinai 1938 m.	336	82
–,– 1944 m.	35	6
Revolveriai „Nagan“	962	423
Pistoletai TT	312	388
–,– signaliniai	15	1
Kulkosvaidžiai DP	3	3
Automatai PPD	4	2
–,– PPŠ	330	146
–,– PPS	14	25
Karabinai „Mauzer“	461	30
Šautuvai „Mauzer“	92	29
Kitų tipų užsienietiški šautuvai	35	21
Užsienietiški pistoletai	190	565 ⁹⁶
	Iš viso 5431	Iš viso 2086

Taigi 1951 m. vasarą kaimo vietovėse suformuotų naujų ginkluotų grupių nariai turėjo 2,7 karto daugiau ginklų negu seniau veikiančios aktyvo grupės. Be abejo, taip buvo ir todėl, kad dalis aktyvistų, paskirtų įvairioms pareigoms kaime, perėjo į naujas grupes. Dauguma ginklų buvo seni – prieškarinio ir karo laikų.

Čekistai akylai saugojo tiek savo slaptuosius bendradarbius, tiek atvirai kolaboruojančius asmenis, nes bijojo, kad jų žūtis kitus atgrasins nuo Judo kelio. LSSR MGB ministro pavaduotojas Piotras Kondakovas A. Sniečkui 1952 m. liepos 14 d. rašė, kad už tai, jog laiku nereagavo į grąsinimus aktyvistams ir apskritai nepatenkinamai dirbo, teismui yra atiduoti Salantų rajono skyriaus viršininkas pplk. Novikovas ir jo pavaduotojas vyr. lt. Balkievičius, o iš darbo atleisti Druskininkų RS viršininkas mjr. Gromyka ir Jurbarko RS viršininkas pplk. Vedernikovas⁹⁷.

Retsykiais ginkluotas grupes prisimindavo aukščiausioji čekistų vadovybė, nors apskritai, kaip jau minėta, čekistai ne tik aktyvistus, bet ir stribus laikė partijos globotiniiais, o patys kodami su partizanais daugiau rėmėsi vidaus kariuomene ir naudojo operatyvines priemones. 1952 m. liepos 22 d. LSSR MGB išleido direktyvą Nr. 51; joje nurodė patikrinti visų piliečių, kuriems išduoti ginklai, asmens bylas ir nustatyti, kam ateityje juos reikėtų palikti. Be to, buvo reikalaujama peržiūrėti ginklų išdavimo bylas, patikrinti, kaip ginklai laikomi ir prižiūrimi. Šiaulių srityje po patikrinimo konstatuota, kad rasta daug aprūdijusių ginklų ir šovinių⁹⁸.

Ginkluotiems aktyvistams dar labiau negu stribams trūko nuolatinio čekistų dėmesio ir vadovavimo. Padėtis šiek tiek pagerėjo 1949 m. 2-N valdyboje įkūrus 3-įjį skyrių, kuris vadovavo darbui su stribais. Šio skyriaus kompetencijai priklausė ir ginkluotos grupės⁹⁹.

Čekistinė biurokratija ne visuomet veikė efektyviai net ir tuo metu, kai kovos baigtis jau buvo aiški. Antai partijos Skuodo rajono komitetas 1952 m. balandžio 8 d. nutarime paży-

mėjo, kad MGB rajono skyriaus viršininkas Vyrovovas neįvykdė 1951 m. spalio 13 d. nutarimo ir K. Poželos kolūkyje nesukūrė kovingos grupės iš kolūkio aktyvo. Tas kolūkis ne visą laiką saugomas stribų. Nutarime pažymėta, kad stribai nebesaugo ir „Už taiką“ kolūkio, nors šie kolūkiai labiausiai pažeidžiami¹⁰⁰.

A. Sniečkus ir MGB ministras P. Kondakovas 1953 m. sausio 7 d. direktyvoje LKP(b) sričių sekretoriams ir MGB sričių valdybų viršininkams konstatavo, kad daugelyje Lietuvos rajonų pasikeitė operatyvinė ir politinė padėtis, ir įsakė: 1) partijos rajonų komitetų sekretoriams ir MGB rajonų skyrių viršininkams apsvarstyti, ar tikslinga palikti ginklus tų kaimų ir rajonų aktyvistams, kur nėra partizanų. Į kaimus išvykstančiam rajono aktyvui ginklus turi išduoti milicija tik išvykų laikotarpiui; 2) peržiūrėti saugomų kolūkių ir kolūkių pirmininkų sąrašus ir ten, kur nėra būtinybės, stribų nelaikyti, o apsaugą paskirti iš kolūkiečių ir 3) pagerinti vadovavimą aktyvui ten, kur dar yra partizanų¹⁰¹.

Plėtodami A. Sniečkaus ir P. Kondakovo direktyvoje išdėstytas mintis, tuo klausimu raštus išsiuntinėjo partijos sričių komitetų sekretoriai ir MGB sričių valdybų viršininkai. Perskaičius tuos dokumentus aiškėja, kodėl taip skubiai iš aktyvistų buvo surenkami ginklai. Taigi, kaip 1953 m. sausio 30 d. rašė partijos Vilniaus srities komiteto sekretorius Feliksas Bieliauskas ir MGB srities valdybos viršininkas M. Jakovlevas, „<...> grupės nariai ir aktyvas gadino ir pamedavo ginklus, netinkamai su jais elgėsi ir be reikalo šaudė; pasitaikė atvejų, kai buvo sužeisti ir net užmušti sovietiniai piliečiai“. Toliau nurodoma: iš kolūkių apsaugos atšauktus stribus panaudoti kovojant su partizanais ir ieškant nelegalų. Apsaugai paskirtus kolūkiečius turi apginkluoti milicija. Kuriems aktyvistams palikti ginklus, o iš kurių atimti, reikia spręsti pagal tos vietovės operatyvinę padėtį, aktyvistų veiklos pobūdį ir kiekvieno asmens moralines savybes¹⁰².

1953 m. balandžio mėn. jau MVD Vilniaus srities valdybos viršininkas M. Jakovlevas (MGB ir MVD į vieną MVD buvo sujungtos po J. Stalino mirties balandžio 15 d. ir taip išbuvo iki 1954 m. vasario 10 d., kai buvo įsteigtas KGB ir nuo tada veikė atskiros MVD ir KGB) raštu srities MVD rajonų skyrių viršininkams nurodė, jog nutarus LSSR MVD, prieš tai suderinus su CK, ginklus turėti bus leidžiama tik tam tikras pareigas einantiems asmenims, o iš kitų ginklai turi būti surinkti per mėnesį. Ginklus po šio nutarimo turėjo teisę laikyti ir nešiotis: sričių, miestų, rajonų vykdomųjų komitetų pirmininkai ir jų pavaduotojai, tų pat teritorinių vienetų partijos sekretoriai, SSRS ir LSSR AT deputatai, sričių

laikraščių redaktoriai, didelių įmonių direktoriai ir gynybinės krypties mokomųjų-tiriamųjų institutų direktoriai, tarybinių ūkių direktoriai ir jų pavaduotojai, MTS direktoriai ir politinių skyrių viršininkai, sričių teismo pirmininkai ir nariai, liaudies teisėjai, prokurorai ir tardytojai, specialiųjų ir slaptų šifravimo skyrių viršininkai¹⁰³.

Pasibaigus partizaniniam karui, nebeliko prasmės laikyti 5–7 tūkst. ginkluotų žmonių, juo labiau kad daugelio jų elgesys anaipol nebuvo pavyzdingas: girtų siautėjimai su pasišaudymais kenkė sovietų iš naujo po Stalino mirties kuriamam priimtinos valdžios įvaizdžiui.

(Tęsinys kitame numeryje)

Nuorodos

¹ Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 m.: Dokumentų rinkinys, Vilnius, 1996, p. 228–229.

² Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas (toliau – LVOA), f. 1771, ap. 11, b. 258, l. 337.

³ Laisvės kovos 1944–1953 m., Kaunas, 1996, p. 304.

⁴ Ibid., p. 310.

⁵ E. Grunskis, Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 m., Vilnius, 1996, p. 105.

⁶ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 1, ap. 10, b. 133, l. 1.

⁷ Ibid., ap. 3, b. 670, l. 5.

⁸ Ibid., l. 74.

⁹ Ibid., l. 2.

¹⁰ Ibid., l. 3.

¹¹ Ibid., l. 136.

¹² Ibid., l. 138.

¹³ Ibid., l. 24.

¹⁴ Lietuvos partizanų kovos..., p. 330.

¹⁵ Ibid., p. 332.

¹⁶ LYA, f. 1, ap. 3, b. 671, l. 1.

¹⁷ Lietuvos partizanų kovos..., p. 330–331.

¹⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 671, l. 22.

¹⁹ Ibid., b. 672, l. 147.

²⁰ Ibid., b. 697, l. 64.

²¹ Ibid., l. 84.

²² LYA, f. 1, ap. 3, b. 729, l. 1.

²³ Ibid., b. 670, l. 134.

²⁴ Ibid., b. 671, l. 109.

²⁵ Ibid., ap. 18, b. 39, l. 168.

²⁶ Ibid., b. 672, l. 122, 124.

²⁷ Ibid., ap. 18, b. 39, l. 183.

²⁸ Ibid., b. 672, l. 177.

²⁹ LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 4, l. 40.

³⁰ LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 222.

³¹ Ibid., ap. 16, b. 16/61, l. 38.

³² Ibid., ap. 10, b. 26, l. 242–243.

³³ Ibid., ap. 18, b. 22, l. 191.

³⁴ LYA, f. 1, ap. 18, b. 22, l. 9–10.

³⁵ Ibid., b. 39, l. 188–189.

³⁶ Ibid., b. 64, l. 86.

³⁷ LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, l. 79.

³⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 672, l. 180.

³⁹ Ibid., l. 190.

⁴⁰ Ibid., l. 183.

⁴¹ LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, l. 94.

⁴² LYA, f. 1, ap. 3, b. 7/122, l. 94.

⁴³ Ibid., l. 24.

⁴⁴ Ibid., b. 672, l. 123.

⁴⁵ LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, l. 184, 197.

⁴⁶ Ibid., ap. 195, b. 1, l. 1.

⁴⁷ Ibid., l. 43.

⁴⁸ Ibid., ap. 8, b. 180, l. 97.

⁴⁹ Ibid., ap. 195, b. 1, l. 4.

⁵⁰ Ibid., l. 99.

⁵¹ Ibid., ap. 10, b. 255, l. 15–20.

⁵² Ibid., ap. 195, b. 2, l. 124.

⁵³ Ibid., l. 3.

- ⁵⁴ Ibid., l. 51.
⁵⁵ Ibid., ap. 10, b. 242, l. 3–5.
⁵⁶ LYA, f. 1, ap. 3, b. 671, l. 1.
⁵⁷ Ibid., l. 1–2.
⁵⁸ Ibid., l. 4.
⁵⁹ Vidaus reikalų ministerijos archyvas (toliau – VRMA), f. 141, ap. 1, b. 136, l. 59.
⁶⁰ LYA, f. 1, ap. 3, b. 448, l. 14.
⁶¹ Ibid., l. 11.
⁶² Ibid., l. 13.
⁶³ Ibid., l. 15.
⁶⁴ LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 5, l. 170.
⁶⁵ *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 1998, Nr. 1(3), p. 109–114.
⁶⁶ LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 20, l. 65.
⁶⁷ Ibid., l. 102.
⁶⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 3211, l. 48.
⁶⁹ Ibid., l. 50.
⁷⁰ *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1986, t. 2, p. 355.
⁷¹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 307, l. 23.
⁷² LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 8, l. 8.
⁷³ Ibid., b. 6, l. 119.
⁷⁴ LYA, f. 1, ap. 3, b. 3211, l. 46.
⁷⁵ LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 8, l. 2, 23.
⁷⁶ Ibid., b. 6, l. 226.
⁷⁷ Ibid., b. 8, l. 167.
⁷⁸ Ibid., b. 11, l. 15.
⁷⁹ Ibid., b. 7, l. 3.
⁸⁰ Ibid., b. 9, l. 67–68.
⁸¹ Ibid., b. 12, l. 13.
⁸² Ibid., b. 7, l. 3.
⁸³ Ibid., b. 6, l. 199.
⁸⁴ Ibid., l. 152, 177.
⁸⁵ Ibid., l. 176.
⁸⁶ Ibid., l. 22.
⁸⁷ Ibid., b. 7, l. 54.
⁸⁸ Ibid., l. 22.
⁸⁹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 41/39, t. 2, l. 53.
⁹⁰ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 164, l. 56.
⁹¹ Ibid., l. 57–58.
⁹² LYA, f. 1, ap. 3, b. 825, l. 3.
⁹³ Ibid., ap. 16, b. 12, l. 38.
⁹⁴ LYA, f. 1, ap. 3, b. 867, l. 88.
⁹⁵ Ibid., f. 1, ap. 16, b. 12, l. 194.
⁹⁶ Ibid., ap. 3, b. 307, l. 78–79.
⁹⁷ Ibid., b. 392, l. 66.
⁹⁸ Ibid., ap. 16, b. 937, l. 123.
⁹⁹ Ibid., ap. 3, b. 408, l. 190.
¹⁰⁰ LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 17, l. 321.
¹⁰¹ LYA, f. 1, ap. 16, b. 387, l. 10.
¹⁰² Ibid., b. 29, l. 35.
¹⁰³ Ibid., l. 49.

Juozas Starkauskas

ARMED SOVIET AND PARTY ACTIVISTS AND OTHER PARAMILITARY UNITS

Summary

During the partisan war in Lithuania between 1944 and 1953, the Communist Party and the KGB made efforts to form various groups from civilians besides the existing Soviet militarised punitive detachments, formed from semi-professional men who were called “istreibiteli”. Those non-professional militarised groups were to protect the centres of small rural districts (later rural district centres too) that were continually subjected to the partisans’ attacks and secondly, if necessary to make attacks on partisans themselves. Nevertheless, a real military power both by manpower and armament had two big groups of armed civilians. The first group included the so-called Soviet and party activists that were

periodically to visit the country-side controlled by partisans. The second group included people that were to guard collective farms “kolkhozi” and appeared in 1948–1949. Part of the Soviet and party activists as well as part of the members of the Soviet militarised punitive detachments (istreibiteli) were transferred to groups guarding collective farms. The number of people belonging to the second group was from six to eight thousand. Many of them were armed with rifles and sub-machine guns. In fact, nearly every communist or a member of the Komsomol carried arms, particularly those who resided in small rural district centres because they were continually subjected to the partisans’ attacks.